

מפני מה תקנו זמן בגיטין? עיון משווה בין הירושלמי ובין הבבלי

רבין שושטרי*

מאמר זה עוסק בחובת כתיבת הזמן בגט ובפסול של גט מוקדם. שני התלמודים עוסקים בנימוקה של תקנת זמן בגיטין ובנימוקים שבגינם גט מוקדם פסול. השוואה בין המסורות השונות בתלמודים מלמדת על גרעין משותף שקיים בהצעת המסורות בירושלמי ובבבלי. ברם, עיון מדוקדק במסורות מלמד על חילופים ניכרים בין המסורות.¹ במאמר אעמוד על חילופים אלו, משמעותם וסיבת התהוותם.

א

החובה לכתוב זמן בגט נמצאת במשנה גיטין ט, ד:

שלשה גיטים פסולים ואם נישאת הוולד כשר כתב בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים אין בו זמן יש בו זמן אין בו אלא עד אחד אלו שלשה גיטים פסולים ואם נשאת הוולד כשר.

ממשנה זו עולה שכתיבת הזמן בגט אינה מעיקרו של גט אלא מתקנת חכמים, ולכן אם האישה נישאת לאחר שהתגרשה בגט שאין בו זמן, הוולד כשר. המשנה בגיטין ב, ב אומרת:

נכתב ביום ונחתם ביום בלילה ונחתם בלילה בלילה ונחתם ביום כשר ביום ונחתם בלילה פסול רבי שמעון מכשיר שהיה רבי שמעון אומר כל הגטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין חוץ מגיטי נשים:

משנה זו עוסקת בגט מוקדם, דהיינו גט שיום הכתיבה שלו קודם ליום החתימה. תנא קמא ור' שמעון חולקים אם גט זה פסול.

הבבלי גיטין יז, א-ב דן בסיבה לתקנת זמן: 'איתמר מפני מה תיקנו זמן בגיטין רבי יוחנן אמר משום בת אחותו ריש לקיש אמר משום פירות'. הבבלי מציע מחלוקת בנימוקה של התקנה. ר' יוחנן סובר משום בת אחותו שזינתה, וכדי לחפות עליה ייתן לה הבעל גט ללא זמן. ריש לקיש סובר משום פירות – כדי להגן על האישה שלא ימכור הבעל פירות מנכסיה לאחר שהפירות אמורים לחזור לידי האישה.²

* בית הספר ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ על תורת אמוראי ארץ ישראל בבבלי גיטין ראה צ' דור, 'המקורות הארצישראליים בבבלי גיטין', בר אילן, א (תשכ"ג), עמ' 120-142; הנ"ל, תורת ארץ ישראל בבבל, תל אביב 1971, עמ' 211-237.

² בתשובות הגאונים, הרכבי, סימן שס"ו, מבאר את הנימוקים שבבבלי: 'מפני מה תקנו זמן בגיטין ר' יוחנן אמר משום בת אחותו שלא תזנה וריש לקיש אמר משום פירות מאי טעמיהו. כך פירושה פעמים שאדם נושא את בת אחותו או בת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרכיו ומתאחר כמה חדשים ועומדת היא ומזנה עליו ומתעברת מאחר ובא בעלה ומוצאה שהיא מעוברת משמעון וכותב לה גט בניסן ומשיאה לשמעון ומחפה עליה מפני שהיא קרובתו ואומר מניסן כתבתי לה גט כדי שלא יהא בנה ממזר. ואם תאמר אין זמן בגיטין יכול הוא לעשות כך. ולא דוקא בת אחותו אלא כל הנשים והאיי דנקט בת אחותו מפני שחומל ורוצה לחפות עליה. לכך תקנו זמן בגיטין שלא יאמר גרשתיה קודם לכן ויערב ממזרין בישראל שאם אפילו פנויה היא הוולד שתוקי וכשר. האיי טעמיה דר' יוחנן. אבל טעמיה דריש

לפי הנימוק שמופיע בשם ר' יוחנן, האישה יכולה לחפות על הזנות באמצעות גט ללא זמן. על עמדה זו כבר הקשו תוספות, ד"ה 'משום': הרי אם אין בגט זמן, הרי הגט לא יציל את האישה שזינתה, כיוון שהיא בחזקת אשת איש עד שהוציאה את הגט.³ הגמרא ממשיכה ודנה במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש:

ריש לקיש מ"ט לא אמר כרבי יוחנן אמר לך זנות לא שכיחא ורבי יוחנן מאי טעמא לא אמר כריש לקיש קסבר יש לבעל פירות עד שעת נתינה...
והא איפכא שמעינן להו דאתמר מאימתי מוציאין לפירות רבי יוחנן אמר משעת כתיבה⁴ וריש לקיש אמר משעת נתינה איפוך.

הגמרא מבארת שר' יוחנן לא אמר כריש לקיש, מכיוון שסובר שיש לבעל פירות עד שעת נתינה. מסקנה זו מדברי ר' יוחנן צריכה ביאור: הלוא גם אם יש לבעל פירות עד שעת נתינה, עדיין יועיל הזמן בגט כדי שתוכל האישה לגבות באמצעותו פירות שמכר לאחר נתינת הגט. משום קושי זה מפרש רש"י: 'הלכך זמן כתיבת גט לא מהני מידי דכי אתיא למיטרף בעיא לאתויי סהדי אימת מטא גיטא לידה'. רש"י נאלץ לפרש שכיוון שהזמן שבגט מעיד על הכתיבה, הרי למאן דאמר יש לבעל פירות עד שעת נתינה הזמן שבגט אינו ראייה כדי לטרוף מן הלקוחות. לפיכך האישה צריכה להביא עדים שיעידו על זמן הנתינה.⁵ אך ביאור זה דחוק, שהרי הזמן שמופיע בשטרות הוא עדות על זמן החלות.⁶ לכן מבארים תוספות גיטין יז, ב, ד"ה 'עד':

ואומר ר"י דהכי פירושו עד שעת נתינה דכיון דיש לבעל פירות עד שעת נתינה לא הוצרכו לתקן זמן בגט משום פירות דבאין בו זמן נמי תביא גיטה לב"ד או לעדים ויכתבו לה שמאותו יום נתגרשה.

לקיש משום פירות ברור הוא שידוע מאימתי פירות נכסיה שלה הן ולא לו דהא פירות המחוברין בקרקע ביציאתה שלה. תוספות גיטין יז, א, ד"ה 'נכתב', מעירים שהנימוקים של ר' יוחנן וריש לקיש מבארים גם את הפסול של גט מוקדם: 'לרבי יוחנן משום שמא יחפה על בת אחותו ולריש לקיש משום פירי, דסבורין הדיינים שביום הכתיבה נחתם ותטרוף האשה מלקוחות שלא כדין פירות שמשעת כתיבה עד שעת חתימה'.

³ תוספות מתרצים: 'שלא יחפה עליה כשאין בו זמן דלא אמרינן אוקמה אחזקת אשת איש והשתא הוא דאיגרשה כיון שהיא גרושה לפנינו ועוד אדרבה אוקמה בחזקת כשרה שלא נבעלה כשהיא אשת איש'. בתירוץ אלה של תוספות יש קשיים מרובים. ראה אוצר מפרשי התלמוד, גיטין, ירושלים תשנ"ז, עמ' תלד-תתלז. אמנם תוספות יח, א, ד"ה 'הנהו', מבארים שהתקנה בזמן הזה היא שמא יחפה על בניה המזמרים (ראה גם תשובות הגאונים הרכבי, סי' סו; ב"מ לוין, אוצה"ג, ירושלים תשד"מ, גיטין, עמ' 29), מכל מקום עיקרה של תקנה משום חיפוי עליה.

⁴ אם יש פירות עד שעת כתיבה אין לפסול גט מוקדם. אך כבר כתבו תוספות גיטין יז, ב, ד"ה 'איפוך': 'ריש לקיש אמר משעת כתיבה פירוש משעת חתימה' (הרי"ד גורס 'משעת חתימה' אך גרסה זו אין לה חבר בכתבי היד ובראשונים. ראה דקדוקי סופרים השלם [להלן: דק"ס], הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תש"ס, גיטין א, עמ' קסט ובהערה 13). אמנם קשה מכך שר' יוחנן מציין את הכתיבה כזמן הקובע, אך ראה להלן, ליד הערה 20, שמהירושלמי עולה ששני הזמנים קובעים והדבר תלוי אם רוצה להחתיים עדים על הגט.

⁵ וכן סוברים הר"י מלוניל, הרי"ד ונימוקי יוסף.

⁶ ראה תוספות גיטין יז, ב ד"ה 'עד': 'אף על גב דבכל שטרות אין צריך להביא עדים אימת מטא השטר לידה אפי' למאן דלית ליה עדין בחתומיו זכין לו היינו משום דלדידיה אין כותבין שטר ללוה אלא אם כן מלוה עמו בר משטרי אקנייתא כדאמר ר' בפ"ק דב"מ (דף יג.), הלכך כיון שהיה מלוה שם אמרי' שמיד מסר לו. אבל גט אשה כותבין לאיש אף על פי שאין אשתו עמו משום עיגונא כמו כל גיטין הבאין ממדינת הים. אבל קשה לר"י מהא דאמר בסוף פ"ק דב"מ (דף יט.) מצא גט אשה בשוק בזמן שהבעל מודה יחזיר לאשה ופריך ניהוש דלמא כתב ליתן בניסן ולא נתן עד תשרי ואזל וזבן פירי מניסן עד תשרי ומפקא ליה לגיטא דכתב בניסן ואתיא למטרף לקוחות שלא כדן ומשני כי אתיא למטרף אמרי' לה אייתי ראייה אימת מטא גיטא לידך. ואמאי קשה ליה טפי אההיא ברייתא מבכל גיטין שבעולם, אלא משמע דוקא בגט הנמצא דאיתרע בנפילה הוא דאמר אייתי ראייה אימת מטא גיטא לידך, אבל בכל גיטין אמרינן מסתמא ביום שנכתב ונחתם נמסר'.

לפי תוספות, אכן הזמן שכתוב בגט משמש ראייה לאישה על זמן הנתינה ויכולה לגבות בו. מכל מקום, לא תיקנו זמן משום כך כיוון שהאישה יכולה לדאוג לראייה. אך אם כן, קשה, שהרי אף אם ר' יוחנן סובר שיש לבעל פרות עד שעת חתימה, אפשר שלא תיקנו זמן משום פרות כי האישה יכולה להביא ראייה על שעת הנתינה. ואף שאפשר שהבעל ימכור פרות בין החתימה לנתינה, לא חוששים לגט שניתן שלא ביום החתימה.⁷ כמו כן אפשר שלפי ריש לקיש יש לבעל פרות עד שעת נתינה, ותיקנו זמן לטובת האישה ולא הטריחו אותה לדאוג לראייה.⁸ אפשרות זו נוחה יותר, שהרי הגמרא מביאה מסורת שלפיה ר' יוחנן סובר שיש לבעל פרות עד שעת כתיבה, ואילו ריש לקיש סובר עד שעת נתינה.

ב

על משנת גט מוקדם אומר הירושלמי גיטין ב, ב (מד ע"א):

א"ר יוחנן פסול מפני אכילת פירות א"ל ריש לקיש מעתה תחוש לגיטין הבאין ממדינת הים שמא נכתבו ביום ונחתמו בלילה א"ל זה זיפו מדבר אחר

ר' יוחנן מבאר את דעת תנא קמא שפוסל גט מוקדם משום אכילת פרות.⁹ פסול זה נועד להגן על הלקוחות שקנו מהבעל את פרות נכסי המילוג לאחר הכתיבה וקודם החתימה, ועתה האישה תטרוף מהם שלא כדין. בסוגיות הירושלמי על משנת פרק ב' או על משנת פרק ט (שלושה גיטין פסולין) אין דיון מדוע תיקנו זמן בגיטין.

ריש לקיש מקשה על דברי ר' יוחנן: אם כן, נחשוש בגיטין הבאים ממדינת הים לגט מוקדם ונחייב את השליח להעיד שהכתיבה והחתימה היו באותו יום! התקפתו של ריש לקיש אינה מובנת: הלוא הפסול של גט מוקדם נזכר במשנה, ואם כן מדוע מקשה על דברי ר' יוחנן ולא על המשנה? יש שתי אפשרויות עיקריות לבאר את התקפתו של ריש לקיש על ר' יוחנן:

א. ריש לקיש חולק על עצם הנימוק של ר' יוחנן וסובר שגט מוקדם נפסל שמא תזנה לאחר כתיבת הגט אך קודם נתינתו ותחפה על עצמה באמצעות הגט. לכן פסלו גט מוקדם כדי שהעדים לא יחתמו על הגט וכך תימנע אפשרות כזאת.¹⁰ אך כאשר מדובר בגיטין הבאים ממדינת הים, ממילא הנתינה אינה באותו יום,¹¹ ולכן אין זה משנה אם הכתיבה והחתימה אינם באותו יום ולא פסלו משום גט מוקדם.¹²

⁷ בסוגיה הסמוכה גיטין יח, א מבואר מדוע לא חוששים לכך: 'אמר ליה רבינא לרבא כתביה ואותביה בכיסתיה דאי מפייסה תפייס מאי אמר ליה לא מקדים אינש פורענותא לנפשיה' (בדק"ס השלם [לעיל הערה 4], עמ' קעא מביא שיש גורסים 'לרב אשי' תמורת 'לרבא' ע"ש. וראה א' כהן, רבינא וחכמי דורו, רמת-גן תשס"א, עמ' 52 הערה 150).

⁸ לפי רש"י אין לומר שריש לקיש סובר שיש לבעל פרות עד שעת נתינה כיוון שרש"י סובר שלדעה זו הזמן אינו ראייה לאישה. אך אפשר שר' יוחנן סובר עד שעת חתימה, ומכיוון שהאישה יכולה לדאוג לראייה לא תיקנו. מכל מקום, מכיוון שריש לקיש בוודאי סובר עד שעת חתימה, מסתבר שר' יוחנן סובר עד שעת נתינה, שהרי חולקים בנושא זה.

⁹ מפרשי הירושלמי (קרוב העדה ופני משה) מפרשים את דברי ר' יוחנן על עיקר תקנת זמן בגיטין. לדעתם, ר' יוחנן מבאר שהתקנה נועדה להגן על האישה מפני מכירה מצד הבעל לאחר שהפרות יצאו ממנו, אך זאת בהשפעת דברי הבבלי, ואילו בסוגיית הירושלמי אין לכך זכר.

¹⁰ אמנם עדיין אפשר שהגט יינתן ביום אחר, אולם תיקנו וצמצמו במידת האפשר. הבבלי גיטין יח, א דן בבעיה זו ומבאר מדוע לא חוששים לכך. ראה לעיל הערה 7.

¹¹ הרידב"ז מפרש את התקפת ריש לקיש בעניין שטרות ממון שבאים ממדינת הים. השאלה מתבססת על השיטה שלפיה צריך לומר 'בפניי נכתב ונחתם באותו יום' רק בגטי נשים. ואם גט מוקדם פסול משום פרות, מדוע אין הדין כך גם בשטרי ממון הבאים ממדינת הים. ברם, אם הטעם משום שמא יחפה, הרי דווקא בגיטין לא בקיאים בזה, ועי"ש ביאור תשובת ר' יוחנן. פירוש הרידב"ז קשה, שהרי היה לריש לקיש לפרש שהשאלה היא על שטרות ממון, ואם הפסול הוא שמא יחפה, מדוע לפסול משום כך גיטין הבאים ממדינת הים, הלוא ממילא הנתינה אינה ביום הכתיבה והחתימה, אף כי, אפשר שלא פלוג ופסלו כל גט מוקדם.

¹² הבבלי גיטין יח, א מבאר מדוע לא פסלו גיטין הבאין ממדינת הים אף שהנתינה אינה ביום הכתיבה: 'אמר ליה רבינא לרב אשי גיטין הבאים ממדינת הים, דמיכתבי בניסן ולא מטו עד תשרי, מה הועילו חכמים בתקנתם? אמר ליה

ב. ריש לקיש מסכים עם ר' יוחנן שגט מוקדם פסול משום פרות אך חולק עליו וסובר שיש לבעל פרות עד שעת נתינת הגט, ולכן כאשר הגט בא ממדינת הים, וממילא אין התאריך מעיד על שעת הנתינה, לא פסלו גט מוקדם.¹³

לשתי האפשרויות שהעליתי מחויבים אנו לומר שר' יוחנן סובר שיש לבעל פרות עד שעת חתימה, ולכן גם גיטין הבאים ממדינת הים צריכים להיפסל כאשר הם מוקדמים, שהרי אם נקפיד על כך לא תוכל האישה לטרוף לקוחות שלא כדיון. כמו כן מחויבים אנו לומר שריש לקיש סובר שיש לבעל פרות עד שעת נתינה, שהרי אם יש לו פרות עד שעת החתימה, הרי גט מוקדם פסול משום פרות, וכן יש להקפיד על כך גם בגיטין הבאים ממדינת הים.

באופן פשוט קשה להניח שריש לקיש חולק על עצם הנימוק של ר' יוחנן ולא הזכיר זאת, אלא נוח לתלות את מחלוקתם במחלוקת שאינה נוגעת לגוף הנימוק (אם יש לבעל פרות עד שעת חתימה או עד שעת נתינה), ולכן נשמטה מחלוקת זו מסוגיית הירושלמי.¹⁴ מכל מקום, הדברים עדיין בגדר השערה, ולשתי האפשרויות יש חיסרון בסוגיית הירושלמי.¹⁵ בהמשך סוגיה זו מובאת מחלוקת נוספת בין ר' יוחנן לריש לקיש בביאור דעת ר' שמעון במשנה:

א"ר יוחנן לא אמר ר' שמעון אלא בלילה אבל למחר אף ר' שמעון מודה. ריש לקיש אמר לא שנייא הוא לילה הוא למחר הוא לאחר כמה
כמה היידן הוא למחר ר' חנניה ור' מנא חד אמר למחר וחרנא אמ' מחרא דמחר¹⁶

ר' יוחנן סובר שר' שמעון הכשיר גט מוקדם רק בהפרש קטן בין הכתיבה לחתימה, אבל למחר מודה שפסול. נראה שלדעתו גם ר' שמעון מודה שהפרות שייכים לבעל עד שעת חתימה, ולכן יש לפסול גט מוקדם שמא תטרוף האישה שלא כדיון. אך הגט פסול רק כשההפרש בין הכתיבה והחתימה גדול ויש חשש שהבעל מכר מהפרות בין הכתיבה לחתימה. ביאור זה מתאשר מהמשך סוגיית הירושלמי:

וקשיא דר' יוחנן על דריש לקיש¹⁷ כן א"ר בא בשם רבי זעירא אתיא דרבי שמעון בן לקיש¹⁸ כרבי אלעזר כמה דר' אלעזר אמר אף על פי שאין עליו עדים כשר כן ר'

הנהו קלא אית להו'. וראה יפה עיניים שמעיר על שאלת ריש לקיש בירושלמי: 'דזה ל"ק ליה מה שנתאחר זמן הנתינה מהכתיבה דלזה קלא אית ליה כי רק דק"ל לטעם פירות דנחוש לכתב ביום ונחתם בלילה דל"מ לטעם זה הכשר ע"י שליח'.

¹³ לפי ביאור זה צריך לומר שגם אם יש לבעל פרות עד שעת נתינה, האישה יכולה לגבות באמצעות הגט מלקוחות אף שאין אנו יודעים בוודאות שהתאריך שבגט הוא תאריך הנתינה, שאם לא כן אין מקום לפסול גט מוקדם. עניין זה נתון במחלוקת ראשונים בביאור סוגיית הבבלי יז, ב. רש"י, ד"ה 'עד שעת נתינה', כותב: 'הלכך זמן כתיבת גט לא מהני מידי דכי אתיא למיטרף בעיא לאתויי סהדי אימת מטא גיטא לידה'. אך תוספות, ד"ה 'עד שעת נתינה', חולקים וסוברים שגט הרי הוא ככל שטרות ומסתמא נמסר ביום שנכתב ונחתם. וראה בסעיף א' מה אילץ את רש"י לפרש כך.

¹⁴ הרא"ש פ"ב סי' ד מגיב על דברי בעל העיטור (ראה להלן הערה 78): 'וגם מן הירושלמי אין ראיה, כי הוא פליג אגמרא דידן כי אינו מפרש בירושלמי טעמא דבת אחותו אלמא גם ר' יוחנן אית ליה טעמא דפירות' (ראה קרבן נתנאל: 'ה"ג כי אינו מפרש בירושלמי טעמא דבת אחותו ר"ל בשם ריש לקיש'). וראה חידושי חת"ם סופר גיטין יז, א: 'בירושלמי דשמעתין אמר ר' יוחנן פסול מפני אכילת פירות וכו' ולא קאי אעיקור תקנת זמן מפני מה תיקנו אלא אטעם פסול נכתב ביום ונחתם בלילה, ואר"י משום פירות ור"ל לא פליג ולא הזכיר בת אחותו כלל'. א"ה ויס, דור דור ודורשיו, וויען תרנ"א, ג, עמ' 210 הערה 13 לא דייק בזה וכתב: 'ר' יוחנן אמר משום בת אחותו ור"ל משום פירות ובירושלמי הוא להפך'.

¹⁵ על חסרונות של ברייתות בירושלמי ראה ל' מוסקוביץ, 'עוד על הברייתות החסרות בירושלמי', PAAJR, 61 (1995), עמ' 1-21.

¹⁶ בתוספתא גיטין ב, ב: 'ר' שמעון או' אפי' כתבו היום וחתמו למחר כשר'. על הלכה זו בתוספתא, גרסאותיה ויחסה למחלוקת שבירושלמי ראה ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ניו יורק וירושלים תשנ"ו, ח, עמ' 800.

¹⁷ פני משה הגיה דר"ש אדר"ש. גרסה נוספת ראה בעיטור (מאמר זמן דף ז ע"ג) אך גם היא משובשת. ראה שיירי הקרבן.

¹⁸ פני משה הגיה דר' שמעון'.

שמעון אומר אף על פי שאין עליו עדים כשר אמר רבי שמואל אחוי דרבי ברכיה כאן ברוצה לחתמו וכאן בשאינה רוצה לחתמו.

הירושלמי¹⁹ מקשה על ר' יוחנן: הרי לר' שמעון אין צורך בעדי חתימה, ואם כן מדוע פוסל גט מוקדם? משאלה זו נראה שנימוקו של ר' יוחנן הוא שיש לבעל פרות עד שעת חתימה.²⁰ ר' שמואל משיב שאם רוצה לחתום צריך לחתום כדין, והחתימה היא חלק מהגט. מכאן שלר' יוחנן הפרות שייכים לבעל עד שעת חתימה, ולכן מחלוקת תנא קמא ור' שמעון מצטמצמת למקרה שבו השתהו זמן מועט בין הכתיבה לחתימה.²¹

ריש לקיש חולק על ר' יוחנן וסובר שר' שמעון הכשיר גט מוקדם ללא הגבלת זמן בין הכתיבה לחתימה. בשלב הקודם בסוגיה הצעתי שתי אפשרויות בדעת ריש לקיש, ואבאר את דבריו לפי שתי האפשרויות:²²

א. ריש לקיש סובר שהפסול של גט מוקדם הוא שמא תזנה. ר' שמעון חולק על עצם החשש ולכן מכשיר בכל אופן.²³

¹⁹ אני מבאר את הירושלמי לפי הגהת פני משה.

²⁰ מפרשי הירושלמי (פני משה וקרוב העדה) מבארים את מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש על פי הבבלי גיטין יח, א-ב. לביאורם מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש היא אם חוששים שמא פייס (על נימוק זה ומקומו בבבלי ראה להלן, הערה 71). אך ביאור זה אינו הולם את סוגיית הירושלמי. אם טעמו של ר' יוחנן הוא שמא פייס, אין קושי מכאן שר' שמעון סובר שהעדים חותמים על הגט רק מתיקון עולם, שהרי אף אם אין צריך לחתום על הגט, הרי גט מוקדם פסול שמא פייס. ברי שלירושלמי הנימוק של ר' יוחנן הוא שאין לבעל פרות משעת חתימה ולכן יש לפסול גט מוקדם, ור' שמעון הכשיר כאשר יש זמן מועט בין הכתיבה לחתימה. וראה ליברמן (לעיל הערה 16), עמ' 789, שמבאר את הירושלמי לפירוש רבנו תם בשמא פייס. לפירושו החשש הוא שמא ביטל את שליחות העדים לחתום, ועל זה מקשים: הרי עדי המסירה הם העיקר, ומה אכפת לנו אם יחתמו שלא ברשות. הירושלמי משיב שאם העדים חותמים שלא ברשות הגט נפסל. אך ביאור זה קשה: אם כן מעיקרא מאי קסבר, הרי אם ביטל את העדים הרי הוא מזויף מתוכו! מכל מקום, גם ליברמן חזר בו ומבאר את הירושלמי שלא על פי הבבלי. ראה שם, עמ' 992-993, ולהלן הערה 23. וראה ד' הלבני, מקורות ומסורות לסדר נשים, טורונטו תשנ"ד, עמ' תקז: 'גם מקשה על מי שאומר... שלא הכשיר ר"ש אלא לאלתר ממ"ש ר' זעירא שר' שמעון סובר עדי מסירה כרתי. ואם החשש הוא שמא פייס ובטל השליחות מה יועילו עידי מסירה! ובהערה 3 מבאר: 'א"כ יש לו פירות עד שעה שנמסר ולא היה לו לפסול מכאן ועד עשרה ימים! הלבני מבאר את שאלת הירושלמי שהיה לר' יוחנן להכשיר אליבא דר' שמעון משום שיש לו פרות עד שעת נתינה. דברי הלבני קשים: אם יש לו פרות עד נתינה מדוע היה לו להכשיר? הרי האישה יכולה לגבות שלא כדין באמצעות הגט המוקדם (אפשר שסובר כרש"י שאם יש לו פרות עד נתינה, האישה אינה יכולה לגבות על ידי הגט. ראה לעיל, הערה 13, אך זה דוחק). ואף קשה להלום את תשובת רבי שמואל בירושלמי, שהרי אם יש לו פרות עד שעת נתינה מדוע החתימה תפקיע ממנו את הפרות? מסתבר יותר ששאלת הירושלמי היא שלר' יוחנן יש פרות עד שעת כתיבה, ולכן צריך להכשיר כל גט מוקדם. ומשיבים שכאשר רוצה להחתים את הגט יש לו פרות עד שעת חתימה, מכיוון שכתביבת הגט לא הסתיימה עד שיחתים עליו עדים.

²¹ ביאור זה לדברי הירושלמי מצאתי באור שמח, הלכות גירושין ו, ל: 'והנני לבאר דברי הירושלמי שם... ונראה פירוש, כי ביום אחד לא חייש ר' שמעון שמא ימכור הבעל פירות משדהו, והיא תטרוף מן לקוחות ביום הכתיבה, דביום אחד מן הכתיבה אל החתימה לא שכיחא שימכור הבעל פירות, והיא תטרוף מן הלקוחות בטענות שקר, אבל בזמן מרובה דשכיחא חייש ר"ש ג"כ להפסיד לקוחות... ולכן פריך, דהא לר"ש כשר אם נתנו בינו לבניה אף על פי שאין עליו עדים, וא"כ דין הוא שתטרוף מעת הכתיבה, דמאז אין לבעל פירות, כמו אם נחתם הגט לדידן דבעי עדים, כן לר"ש דלא בעי עדים ודאי מפסיד הבעל מעת הכתיבה, ומשני כאן ברוצה לחתמו, שאם אנו רואים שמסר לה הגט חתום בעדים, הלא חזינן שלא גמר בדעתו לתת לה הגט עד שיחתמו בעדים, לכן לא הפסיד להפירות עד שעת החתימה, שאז נגמר לדעתו לתת לה, כאן בשאינו רוצה לחתמו, פירוש אם לא חתמו בעדים, ומסר לה גט בלא עדים הפסיד הפירות משעת הכתיבה, שהוא גט גמור וראוי לגרש בו, וז"ב בפשט הירושלמי, ודוק! ה'אור שמח' מפרש את הירושלמי כפשוטו ואינו מושפע מהבבלי (ראה לעיל הערה 20). על ההפרדה בין התלמודים אצל ה'אור שמח' ראה י' כהן, אור שמח הלכה ומשפט, באר שבע תשע"ג, עמ' 151-153.

²² רבא בבבלי גיטין יח, א מציע הצעה חדשה ולפיה ר' שמעון חולק על תנא קמא וסובר שיש לבעל פרות עד שעת כתיבה. אך הירושלמי אינו מזכיר הצעה זו, וכאמור ר' יוחנן אינו מציע מחלוקת בין תנא קמא לר' שמעון בנושא זה. אין סיבה להניח שלפי ריש לקיש תנא קמא ור' שמעון חולקים בכך.

²³ כך מבאר הרמב"ם בפירוש המשניות את טעמו של ר' שמעון (שלא כבבלי!): 'ור' שמעון מכשיר כי לדעתו אין לזמן בגט כלומר גט אשה תועלת גדולה, לפי שעיקר תקון זמן בגטין אינו אלא משום בת אחותו, שמא תזנה תחתיו

ב. ריש לקיש סובר שהפרות שייכים לבעל עד שעת הנתינה. לפיכך הנתינה והכתיבה צריכים להיות באותו יום. מכל מקום, לא פסלו את הגט אם נתן ביום אחר ולכן אין לפסול אף אם חתם ביום אחר.²⁴

ג

כאמור, הירושלמי אינו עוסק בנימוקה של תקנת זמן אלא בנימוק של פסול גט מוקדם. דברי הירושלמי משום פרות מתפרשים כהסבר לפסול גט מוקדם וכהגנה על הלקוחות שלא תטרוף מהם האישה שלא כדין. הבבלי מביא נימוק זה כביאור לתקנת זמן, ובעניין זה דבריו יתפרשו כהגנה על האישה שתוכל לטרוף מהלקוחות אם בעלה ימשיך וימכור פרות גם לאחר שהנכסים היו צריכים לחזור לאישה. אך בסוגיית הירושלמי אפשר שנימוק זה שייך רק לפסול של גט מוקדם, ואילו למכירה שלא כדין מצד הבעל לא חששו, שהרי האישה יכולה לדאוג לראיה על כך.²⁵ יתרה מזו, בסוגיית הירושלמי לא נזכר הנימוק של בת אחותו. ברם, מצאנו דברים דומים בירושלמי גיטין ד, ג (מה ע"ג):

רב הונא אמ' מפני מה התקינו זמן בגט מפני מעשה שאירע מעשה באחד שהיה נשוי את בת אחותו וזינת עד שהיא אשת איש הלך והקדי' זמנו בגט אמ' מוטב שתידון בפנויה ואל תדון באשת איש.

דברי הירושלמי מוסבים על המשנה גיטין ד, ג: 'והעדים חותמים על הגט מפני תיקון העולם'. רב הונא מבאר את התקנה שהעדים יחתמו על הגט כדי שלא יוכל לחפות על בת אחותו על ידי שייתן לה גט עם זמן מוקדם מזמן הזנות. מתוכן דבריו של רב הונא מוכח שאינו מוסב על עצם תקנת זמן אלא על מניעת האפשרות להקדים את הזמן בגט, ולכן קבעו את דבריו על תקנת העדים ולא על תקנת הזמן.²⁶

כשהיא אשת איש ויכתוב גט בלי זמן מסויים ויתננו לה, ותאמר לעדים שהעידו שזנתה גרושה הייתי והרי הגט בידי, ולא יארע זה בין היום ללילה! וראה ליברמן (לעיל הערה 16), עמ' 993, שמבאר כך את דעת ר' יוחנן שר"ש מכשיר גט מוקדם משום שאין לחשוש שמא תזנה בזמן קצר (על דברי הרמב"ם כותב: 'אבל מסתבר שלפנינו פירוש עתיק של גאונים ע"פ שיטת הירושלמי כאן'). אך אם כן, קושיית הירושלמי על ר' שמעון שאינו מצריך עדי חתימה אינה מובנת, שהרי מכל מקום חיישינן שמא תזנה בזמן ארוך. וראה מה שמבאר שם ליברמן, ועדיין צריך עיון. קושי נוסף הוא שר' יוחנן בירושלמי נוקט שהפסול של גט מוקדם הוא משום פרות ולא משום בת אחותו.²⁴ בעיקר לפי שיטת הבבלי ולפיה לא חששו לנתינה שלא ביום הכתיבה כי לא שכיח. ראה לעיל הערה 7. ואם כן אין זה שכיח שהחתימה אינה ביום הכתיבה ואין לגזור. הסבר זה נצרך גם לביאור הראשון שביארתי לריש לקיש, שהרי גם אם אין חשש שמא תזנה, עדיין צריך לבאר מדוע אינו חושש משום פרות.

²⁵ אמנם למאן דאמר שיש לבעל פרות רק עד שעת חתימה תתקשה האישה להביא ראיה לזמן החתימה, אולם לא חוששים לכך, שזמן הנתינה והחתימה אינם באותו יום ראה לעיל הערה 7. וראה ליברמן (לעיל הערה 16), עמ' 992: 'ר' יוחנן אינו מדבר כלל על הטעם שתיקנו זמן בגיטין, משום שהיה מקובל בירושלמי שהטעם הוא משום שמא יחפה על בת אחותו'. ליברמן קובע אל נכון שביירושלמי לא נזכר הטעם של פרות בזיקה לעיקר תקנת זמן, אך אינו מבאר מדוע לא השתמשו בטעם של פרות.

²⁶ פני משה התקשה מדוע הירושלמי קבע מימרה זו על משנת תקנת העדים ומשום כך העיר: 'ואידי דאיירי במילי דרב הונא נקט לה הכא'. אך ראה ברידב"ז: 'טעמא דפסול משום שיכול לכתוב הזמן כמה שירצה... ולפיכך הכא במתניתין דתנינן והעדים חותמין על הגט מפני תיקון העולם ע"ז קאמר רב הונא דהא דבעינן עדים משום זמן וזמן גופיה היא משום שמא יחפה'. הרידב"ז מבאר את מימרת רב הונא על משנת 'העדים חותמים על הגט מפני תיקון העולם' אך טוען בעקבות הבבלי שגם בגט ללא זמן כלל אפשר לחפות. ברם, בירושלמי לא נמצא נימוק זה לתקנת זמן. וראה מ"ש פלדבלום, פירושים ומחקרים בתלמוד מסכת גיטין, ניו יורק תשכ"ט, עמ' 98, שלא הבחין בין הבבלי לירושלמי. וראה ספר הניר שנשאר בצריך עיון מה עניין זמן לתקנת עדים. אך הדברים ברורים, וללא עדים חתומים יוכל להקדים את הזמן ולחפות בגט. ערוך השולחן (להלן: ערוה"ש), אבן העזר קכז, ב מפרש את הירושלמי: 'וה"פ דקודם שהתקינו לכתוב זמן בגט לא השגיחו העדים על הזמן והיה ביכולתו לכתוב גם מוקדם והיא תסכים לזה, כיון שלטובתה הוא. אבל אחר שהתקינו זמן לא יוכל לכתוב מוקדם, דהעדים לא יחתמו עליו וכן העידי מסירה לא יניחו לתת גט כזה. ובאמת קודם התקנה לא היה צריך לעשותו מוקדם שיכול לכתוב לה גט בלא זמן ונותן לה, וכשיעידו

החשש שמא יחפה מובא בירושלמי אך לא כביאור לתקנת זמן או לפסול גט מוקדם. האם ניתן להסיק מכאן שבעקבות חשש זה תיקנו זמן בגיטין? מסקנה זו אינה מוכרחת, שהרי אפשר שגט ללא זמן אינו מועיל לחיפוי מכיוון שהאישה בחזקת אשת איש.²⁷ ואם כן, החשש הוא רק להקדמת הזמן, והגט מועיל לחיפוי. כמו כן אין להסיק מכאן שגט מוקדם פסול משום בת אחותו, שהרי אפשר שלא חששו שמא תזנה לאחר כתיבה, והוא חשש רחוק.²⁸ נימוק זה לתקנת חתימת העדים טעון בירור. לשיטת ר' מאיר העדים חותמים על הגט מדאורייתא ולא משום תקנה כפי שמבאר הבבלי גיטין לו, א:

והעדים חותמין על הגט, מפני תיקון העולם. מפני תיקון העולם? דאורייתא הוא, דכתיב: וכתוב בספר וחתום! אמר רבה: לא צריכא לרבי אלעזר, דאמר: עדי מסירה כרתי,²⁹ תקינו רבנן עדי חתימה מפני תיקון העולם, דזמנין דמייתי סהדי, אי נמי זימנין דאזלי למדינת הים. רב יוסף אמר: אפי' תימא לר' מאיר, התקינן שיהא עדים מפרשין שמותיהן בגיטין, מפני תיקון העולם; כדתניא: בראשונה היה כותב אני פלוני חתמתי עד, אם כתב ידו יוצא ממקום אחר – כשר, ואם לאו – פסול.³⁰

לפי סוגיית הבבלי, רק ר' אלעזר סובר שעיקר חתימת העדים היא משום תקנה. האם הנימוק שבירושלמי תואם את שיטת ר' אלעזר? במשנת ג' גיטין פסולים חולק ר' אלעזר ומכשיר גט ללא עדים:

רבי אליעזר אומ אף על פי שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים – כשר, וגובה מנכסים משועבדים, שאין העדים חותמים על הגט אלא³¹ מפני תיקון העולם.

ר' אלעזר סובר שהעדים חותמים על הגט מפני תיקון העולם, אך תקנה זו אינה פוסלת את הגט. מתברר שלפי ר' אלעזר התקנה אינה באה למנוע חיפוי, שהרי אם כן היה עליו לפסול את הגט. אכן, רבה (בבלי גיטין לו, א) אינו מבאר את התקנה לר' אלעזר משום חיפוי. לדבריו, מובן מדוע אין הגט נפסל ללא עדים, שהרי התקנה תוקנה לא כדי למנוע שימוש לרעה בגט אלא לשמש גיבוי למקרה שהעדים לא יהיו זמינים.

קושי זה עולה מתוך ביאור הבבלי למחלוקת ר' אלעזר ור' מאיר. ברם, פלדבלום מבאר את סוגיית גיטין לו, א באופן אחר. לדבריו, תקנה זו עתיקה, ור' אלעזר ור' מאיר מקבלים אותה. אמנם לר' מאיר הגט לא כשר בעדי מסירה לחוד וצריך עדי חתימה, אולם אין הכוונה לעדים החתומים על

בב"ד על זנותה תוציאה גיטה ותאמר גרושה הייתי ופנויה באותה שעה'. ערוה"ש מבאר את דברי הירושלמי על עיקר תקנת זמן. לדבריו, החשש שיקדים את הזמן קיים אף אם העדים חותמים על הגט ולכן תיקנו זמן. ביאור זה קשה, שהרי מדוע לחשוש להקדמת זמן כשהעדים חותמים? מכל מקום, גם מפירושו לירושלמי עולה שאי אפשר לחפות בגט ללא זמן, שלא כבבלי (כדי להשוות את הירושלמי לבבלי ערוה"ש נדחק ואומר שיכול היה אף ליתנו בלי זמן, ואין צורך בהקדמת הזמן. אך בירושלמי אין זכר לחשש זה).

²⁷ לעיל הערה 3.

²⁸ לעיל הערה 23. וראה ליברמן (לעיל הערה 16), עמ' 992: 'לפי מקומם של דברי רב הונא בירושלמי, משמע שאינם ענין למשנתנו בפ"ב מ"ב... ובאמת בגט שנכתב בזמנו, אלא שנחתם אח"כ אין לחוש שמא תזנה בזמן קצר שבין הכתיבה והחתימה'.

²⁹ על המשגת מחלוקת ר' אלעזר ור' מאיר (עדי מסירה כרתי או עדי חתימה כרתי) ראה מ"ש פלדבלום, 'עדי חתימה או עדי מסירה כרתי', חורב יד-טו (תש"ך), עמ' 167-192; הנ"ל, פירושים ומחקרים בתלמוד מסכת גיטין, ניו יורק תשכ"ט, עמ' 198-211. פלדבלום מייחס את המשגה לרבה ולרב יוסף, אך ראה ש"י פרידמן, 'על דרך חקר הסוגיה', מחקרים ומקורות א (תשל"ח), עמ' 300 הערה 58 (המאמר מובא גם בספרו סוגיות בחקר התלמוד הבבלי, ישראל תש"ע, עמ' 69).

³⁰ גם לפי רב יוסף חתימת העדים היא מן התורה, והתקנה היא רק לפרש שמותיהם כדי שיוכלו לקיים את הגט ביתר קלות. אך גם ללא פירוש שמותיהם אין חשש חיפוי, שהרי צריך להחתיים עדים על הגט מן התורה.

³¹ תיבת 'אלא' חסרה בכ"י קויפמן והושלמה בגיליון.

הגט אלא לעדים שלפניהם נעשה הגט, ואילו חתימת העדים היא מתקנה. לדבריו, ר' אלעזר ור' מאיר חולקים אם גט ללא חתימת העדים כשר או פסול, אך לכולי עלמא חתימת העדים היא מתקנה. משום כך מבאר פלדבלום שההערות מרבה ומרב יוסף היו מכוונות מעיקרא למשנה, והקושיה נסדרה אחר כך:

רבה העיר שמשנה זו ר"א היא. כי לשונה "והעדים חותמין... מפני תיקון העולם", ולא התקינו שיחתמו עדים בגט, אומר שזו תקנה לאשה אם היא רוצה בזה, אבל אם לא חתמו עדים ג"כ הגט כשר. ומכאן: כר"א, שהרי לר' מאיר התקנה בכל אופן מחייבת, ואם לא חתמו העדים בגט הולד ממזר.³²

מתברר שהנימוק של הירושלמי לתקנת חתימת העדים מתאים דווקא לשיטת ר' מאיר ולא לשיטת ר' אלעזר. לשיטה זו חתימת העדים מקורה בתקנה, ואי קיומה פוסל את הגט, כדי למנוע חיפוי בגט זה.

ד

ואולם דברי רב הונא בירושלמי אינם מיושבים. רב הונא פותח את דבריו בשאלה 'מפני מה התקינו זמן בגיטין', ואילו המעשה שמובא תואם את תקנת חתימת העדים על הגט ואין בו כדי לבאר את תקנת הזמן בגיטין. אפשר שהפתיחה נוספה מהבבלי, שמבאר את תקנת זמן משום שמא יחפה, אך אין לכך ראייה טקסטואלית.³³ כדי לבאר את דברי רב הונא יש לברר תחילה מדוע החובה לכתוב זמן בגט היא רק מתקנה ולא מעיקרו של גט. נימוקי יוסף (סנהדרין י, ב בדפי הרי"ף) כותב על ביטול הצורך בדרישה וחקירה בדיני ממונות ובגט:

ואף על גב דמדאורייתא בעינן כבדיני נפשות דכתיב משפט אחד יהיה לכם רבנן הוא דתקון הכי כדי שלא תנעול דלת בפני לויין אי הוה בעי דרישה וחקירה לא תמצא מי ילוה וכן גט דמכשרינן אפילו אין בו זמן מהאי תקנתא הוא דלא בעינן דרישה וחקירה כיון דשכיחי טובא כהודאות והלואות ויש כח ביד חכמים לעשות משום דכל דמקדש אדעתא דרבנן קא מקדש ובהאי גט אפקעינהו רבנן לקדושי מיניה.

לדעת נמוקי יוסף, אכן היה צורך בזמן בגט אך חכמים ביטלו אותו. לדבריו, הגט לא חל מן התורה ללא זמן. לכן כדי להתיר את האישה השתמשו בדין של אפקעינהו לקידושין מיניה.³⁴ נימוקי יוסף נאלץ להידחק ולבאר שהחכמים ביטלו זאת על ידי הפקעת הקידושין, כיוון שזמן בגיטין הוא רק תקנה.³⁵ החת"ם סופר לגיטין יז, א מקשה על ביאור נימוקי יוסף:

³² פלדבלום (לעיל הערה 29), עמ' 207-208.

³³ הפתיחה מובאת גם באו"ז גיטין סי' תשיב. הרי"ף (גיטין ח ע"ב בדפי הרי"ף) מביא את הירושלמי מהמילים 'מעשה באחד שהיה' ואינו מביא פתיחה זו, אך ניכר שקיצר, שהרי אינו מביא את המילים 'אמר רב הונא... מפני מעשה שאירע' (וכן בערוך השלם, מהדורת ח"י קאהוט, וויען איסט תרל"ח, ב, עמ' רי ערך 'בת אחותו'. ובספר העיטור מאמר א – זמן, דף ו עמוד ב: 'כדגרסינן בירושלמי. מעשה באחד שהיה נשוי לבת אחותו וזינתה'). כמו כן הרי"ף מביא את דברי הירושלמי בסוגיית זמן בגיטין ולא במקומם בסוגיית תקנת חתימת העדים.

³⁴ לא מבואר בדבריו מדוע ביטלו את הצורך בזמן בגיטין, שהרי אינו כשטרות הלוואה, שיש חשש לנעול דלת בפני לווים.

³⁵ עדיין יש להקשות מדוע לאחר שהחזירו את הצורך בזמן תוקפו רק מכוח תקנה ולא מעיקר הדין. ראה תומים, סי' ל"ד, סק"ט.

והנה לפ"ז יפלא מאי קשי' מ"ט תיקנו זמן והלא ממתן תורה ואילך הוצרכו לכתוב זמן בגטין דאל"ה ה"ל עדות שאי אתה יכול להזימו ואם אח"כ בטלו חקירות ודרישות מ"מ מה הפסד אם יהיה בו זמן שיהי' עדות הראוי להזימן ויהיה גט מן התורה ולא נצטרך להפקעת קידושין ודי לן אם ניתן בלא זמן שנאמר לא תצא ע"י הפקעת קידושין אבל לשאול מ"ט תיקנו זמן בגטין הוא תימה, ע"כ נלע"ד אה"נ לר"מ דעידי חתימה כרתי ומאז ומעולם נכתב זמן מן התורה אז גם אח"כ לא עברוהו.³⁶

בעקבות קושי זה מבאר החת"ם סופר שאכן כל הצורך בתקנת זמן בגיטין הוא רק לר' אלעזר שסובר עדי מסירה כרתי, ולכן אין צורך בעדים החתומים על השטר וממילא אין צורך בזמן. ברם, לפי ר' אלעזר הגט כשר ללא חתימת העדים, ואם כן מדוע לא חוששים לחיפוי בגט זה? החת"ם סופר מתרץ:

וגם תיקון חכמים לא שייך לא משום זנות ולא משום פירות דבנייר הזה שאין בו עדים לא תנצל ממיתה ולא תגבה פירות עד שתביא עדי מסירה לפנינו.³⁷

ברם, תירוץ זה אינו מתאים למאן דאמר שהתקנה משום פירות. לשיטתו, התקנה תוקנה כדי לספק ראייה לאישה על זמן הוצאת הפרות מהבעל, ומדוע לא תיקנו שיחתים עדים ויכתוב זמן כדי להגן על האישה? כמו כן עיקר שאלתו במקומה עומדת, שהרי לר' אלעזר תיקנו שהעדים יחתמו על השטר, וממילא צריך לכתוב זמן מדין דרישה וחקירה, ומדוע הבבלי מבאר את תקנת זמן משום חיפוי או פרות?³⁸

מסתבר שהבבלי מבאר את תקנת זמן בגיטין דווקא לתנא של משנת ג' גיטין פסולים ולא לר' אלעזר. לדעתו, גט ללא עדים פסול אף שחתמת העדים היא משום תקנה.³⁹ אך אם כן מדוע הבבלי מבאר את תקנת זמן משום חיפוי או פרות ולא מדין דרישה וחקירה? נראה שתקנת חתימת העדים תוקנה בעקבות תקנת זמן, ולכן ללא חתימה הגט פסול, דהיינו התקנה הראשונה היא תקנת זמן שנועדה להגן על האישה שהבעל לא ימכור את פרותיה ולמנוע חיפוי. אך כדי שהזמן הכתוב בגט יהיה אפקטיבי ואכן יימנע חיפוי, תיקנו שהעדים יחתמו על הגט.⁴⁰ משום

³⁶ עקב הקושי שמעלה החת"ם וקשיים נוספים יש מהאחרונים שטענו שבגיטין ובקידושין לא בעינן עדות שאתה יכול להזימה, ולכן אין צורך בדרישה וחקירה. ראה אוצר מפרשי התלמוד (לעיל הערה 3), עמ' תכה-תתכו. אך ראה נוב"ק אהע"ז סי' ע"ב, שהצורך בחקירה הוא גם כדי לבטל את עדותם אם יכחישו ולא רק משום עדות שאתה יכול להזימה.

³⁷ הראב"ה, תשובות וביאורי סוגיות סימן תקעג, סובר שתקנת זמן היא גם לר' אלעזר: 'דר' אלעזר נמי מצריך זמן בגט דהא לא פליג בפרק המגרש (פו ע"א) אלא באין עליו עדים, אבל באין בו זמן מודה, וא"כ בעל כורחי' סבירא ליה דתיקנו זמן בגיטין אי משום פירי אי משום בת אחותו'. וכן סוברים הרמב"ן ב"ב קעב, ב, הרשב"א שם ועוד ראשונים. אך הרשב"ם ב"ב קעב, ב ד"ה 'דלמא', סובר שאם ישנם עדי מסירה על גט ללא זמן, ר' אלעזר מכשיר. וכן סוברים תוספות שם, ד"ה 'עדי', ובעל העיטור.

³⁸ החת"ם מבאר שלר' אלעזר תיקנו שהעדים יחתמו שמא ימותו עדי המסירה וביטלו את הצורך בדרישה וחקירה. אך לא ברור מנין שביטלו את הצורך בדרישה וחקירה, ומדוע לא מבארים את התקנה משום דרישה וחקירה. אפשר לתרץ בדוחק שמכיוון שסברו שגם לר' אלעזר גט ללא זמן פסול, הרי יש סיבה מהותית לצורך בזמן ולא רק מדין דרישה וחקירה שאין בו כדי לפסול את הגט.

³⁹ רש"י גיטין פו, א מבאר בביאורו הראשון שהתנא של משנת ג' גיטין פסולים אינו ר' מאיר, כיוון שלפיו הוולד ממזר. וראה תוספות שם, ד"ה 'שלשה'. אך גם אם תנא זה אינו ר' מאיר, הוא פוסל את הגט כאשר אין עדי חתימה, ואם כן חתימת העדים היא מעיקרו של גט. ברם, פלדבלום מבאר שתקנה זו עתיקה, ואף לר' מאיר עדי חתימה פירושו העדים שבפניהם נעשה הגט, אך עצם חתימת העדים היא מתקנה. ראה בסעיף הקודם.

⁴⁰ וכן מבארים תוספות גיטין ג, ב, ד"ה 'כתב', את הפסול בכתב גט בכתב ידו ואין בו עדים: 'טעמא דפסול משום שיכול לכתוב הזמן כמו שירצה והוי כאין בו זמן וא"ת בשלמא למ"ד בפ"ב (לקמן דף יז.) דתקנו זמן בגיטין שלא יחפה על בת אחותו הכא בכתב ידו נמי איכא למיחש שמא יחפה אבל למאן דמפרש התם דתיקנו זמן משום פירי קשה לר"י מה חשש יש בכתב ידו ואם יש לחוש שיקדים זמן לטובת האשה אף על פי שבא לגרשה ולעשות עמה קנוניא שתגבה מלקוחות שמכר להם פירות בינתיים מאותו הזמן הכתוב בגט עד עכשיו כמו שאנו חושדין את האשה גבי שובר

כך הבבלי מבאר את הצורך בתקנת זמן משום חיפוי ופרות ולא משום דרישה וחקירה, שהרי עדיין לא נתקנה תקנת חתימת העדים ואין צורך בדרישה וחקירה. לפי זה התנא פוסל אף בדיעבד גט שלא חתום, שמא יחפה וימכור את פרותיה.⁴¹ ברם, לר' אלעזר שמכשיר את הגט ללא חתימת תקנת חתימת העדים היא למקרה שעדי מסירה ימותו, ומחשש זה לא פוסל את הגט אם לא החתימו בעדים. מכל מקום, אם רוצה להחתים עדים, צריך לכתוב זמן מדין דרישה וחקירה.

לפי דברים אלו ניתן לבאר את דברי רב הונא בירושלמי. רב הונא מנמק את תקנת חתימת העדים על הגט ברצון למנוע מן הבעל להקדים את הזמן ולחפות על בת אחרת.⁴² ברם, כדי שעדות העדים החתומים תהיה כשרה יש צורך בדרישה וחקירה, וממילא יש צורך בכתיבת הזמן,⁴³ דהיינו בתוך תקנת חתימת העדים כלולה גם תקנת זמן בגיטין. לפי זה דברי רב הונא מיושבים, ואכן תקנת זמן תוקנה משום המעשה אך לא כדי שלא יוכל לחפות על ידי גט ללא זמן אלא למלא את הצורך בדרישה וחקירה לעדים החתומים על השטר, ואילו תקנת העדים תוקנה כדי למנוע אפשרות להקדים ולחפות על בת אחרת.⁴⁴

נמצא שההבדל בין הבבלי לירושלמי הוא מהי התקנה העיקרית. לדעת הירושלמי, התקנה העיקרית היא חתימת העדים, ובתקנה זו כלולה תקנת זמן.⁴⁵ כמו כן לירושלמי אי אפשר לחפות בגט ללא זמן, ולכן החשש הוא רק להקדמת הזמן, ואילו לדעת הבבלי התקנה העיקרית היא תקנת זמן, וכדי לקיימה תיקנו שהעדים יחתמו. לפי הבבלי ניתן לחפות בגט ללא זמן, ולכן עיקר התקנה היא תקנת זמן.

לסיכום – בירושלמי לא נזכר שתקנת זמן היא משום בת אחרת או פרות. עוד נראה מסוגיית הירושלמי שגט מוקדם פסול לכולי עלמא משום פרות. מכל מקום, תקנת חתימת עדים על הגט היא שמא יחפה על בת אחרת, ובכלל תקנת העדים כלולה תקנת זמן, ואילו משום פרות אין חשש שיקדים את הזמן ותטרופ האישה שלא כדיון, שהרי יבואו הלקוחות לגבות ממנו.⁴⁶

כתובה בסוף שנים אוזוין (ב"מ דף יט.) אם כן לא נסמוך עליו לטרופ לקוחות מזמן הכתוב בו וי"ל דודאי אינו נאמן ולכך פסלוהו דלפעמים תפסיד האשה שלא כדיון כשיכתוב הבעל יום שעומד בו ולא יקדים הזמן ואז היה לה לטרופ לקוחות מזמן הכתוב והיא לא תוכל לטרופ לפי שאנו חושדין אותו שהקדים הזמן ולכך פסלוהו דהשתא בדין לא תטרופ האשה מזמן הכתוב כיון שהגט פסול דדוקא בגט כשר גובה מיום הכתיבה. אכן, בשטר קידושין שלא תיקנו בו זמן מסתפק ר"י אם צריך עדים. ראה תוספות יבמות לא, ב ד"ה 'למעוטי': 'דכיון שאין צריך זמן מה לנו אם אין עליו עדים'.

⁴¹ לפי זה גט ללא עדים פסול והוולד ממזר, שהרי אם יכולה להינשא לא ימנע חיפוי. אך אם כן מדוע גט ללא זמן פסול רק לכתחילה, הרי בכך לא ימנע חיפוי? אכן, שאלה זו נדונה בבבלי גיטין יז, ב, ועל כך בסעיף הבא.

⁴² החת"ס טוען שללא עדים אין פסול בגט ללא זמן, שהרי יזדקקו לעדי המסירה. אך לפי הירושלמי גם ללא עדים על הגט יש חשש שיקדים את הזמן. ואף שיזדקקו לעדי מסירה, אפשר שהעדים ישכחו את הזמן ויזדקקו לזמן שבגט.

⁴³ לפי זה מובן מדוע כאשר אין בגט זמן לא פסלו אותו לגמרי, שהרי לא יכולה לחפות בו. ברם, כאשר אין עדים מסתבר לפסול לגמרי כדי למנוע חיפוי. אכן, בירושלמי גיטין ט, ה (ג ע"ב) סובר ר' יוחנן בשם ר' ינאי שהגט פסול לגמרי ולכן אפילו לכהונה אינו פוסל.

⁴⁴ עדיין יש לשאול מדוע אין רב הונא מציין את התקנה העיקרית ונוקט את התקנה המשנית. אפשר שבזה הדגיש שתקנת זמן אינה תקנה בפני עצמה ואין חשש בגט ללא זמן, שהרי הנימוק הוא לתקנת חתימת העדים. ואילו ניסח זאת על חתימת העדים, לא ניתן היה לשמוע מכאן שתקנת זמן משנית לתקנת חתימת העדים.

⁴⁵ יש להעיר שהמשנה מציעה את תקנת חתימת העדים, ואין משנה שמציינת את תקנת הזמן (המשנה רק פוסקת שגט ללא זמן פסול. וראה ריטב"א גיטין יז, א: 'וא"ת ומנ"ל דתקנו זמן בגיטין עד שישאלו כן להדיא'). לפי הירושלמי אכן חתימת העדים היא עיקר התקנה, ואילו חובת כתיבת הזמן כלולה בה.

⁴⁶ וראה תוספות גיטין ג, ב, ד"ה 'כתב', שללא עדים על הגט חוששים לקנוניא של האישה והבעל, ולכן ללא עדים החתומים על הגט לא תהיה האישה נאמנת לטרופ מלקוחות, ואם כן העדים החתומים נתקנו לטובת האישה. אך לפי הירושלמי ניתן להפריד בין פסול גט מוקדם לתקנת חתימת העדים על הגט. את תקנת חתימת העדים הירושלמי מבאר משום החשש של בת אחרת, ונימוק זה קיים רק כאשר כותב זמן ויכול להקדימו, ואילו את פסול גט מוקדם הירושלמי מנמק משום פרות – נימוק שלא קיים בגט ללא עדים. הירושלמי לא מבאר כתוספות שתקנת חתימת העדים היא לטובת האישה שתוכל לגבות מהלקוחות, כיוון שאינו חושש לקנוניא או כיוון שאינו סבור שתקנת זמן היא כדי להגן על האישה, שהרי יכולה לדאוג לראיה.

ה

אכן, גם מסוגיית הבבלי הסמוכה ניכר שעיקר תקנת זמן אינה משום בת אחותו או פרות. הבבלי בגיטין יז, ב אומר:

אמר ליה אביי לרב יוסף: ג' גיטין פסולים, ואם ניסת - הולד כשר; מה הועילו חכמים בתקנתן? אהנו דלכתחילה לא תינשא.
גזייה לזמן דידיה ויהביה ניהלה, מאי? אמר ליה: לרמאי לא חיישינן.
כתוב בו שבוע, שנה, חדש, שבת, מאי? אמר ליה: כשר. ומה הועילו חכמים בתקנתן?
אהנו לשבוע דקמיה ולשבוע דבתריה, דאי לא תימא הכי, יומא גופיה מי ידעי' אי מצפרא אי מפניא? אלא ליומא דקמיה וליומא דבתריה, הכא נמי אהני לשבוע דקמיה ולשבוע דבתריה.

הבבלי מביא משא ומתן בין אביי לרב יוסף שכולל שלוש שאלות. השאלה הראשונה היא על משנת ג' גיטין פסולים. אביי שואל מה הועילו חכמים בתקנתם, הלוא אם נישאת הוולד כשר.⁴⁷ רב יוסף משיב על כך שהועילו שלא תינשא לכתחילה. רש"י מפרש זאת בהקשר של הסוגיה⁴⁸ וכשאלה המכוונת לתקנת זמן ונימוקיה:

ג' גיטין פסולין – ואחד מהם יש עליו עדים ואין בו זמן ותנן דאם ניסת הולד כשר כיון דאי עבד שפיר דמי.
מה הועילו חכמים בתקנתם – משום בת אחותו ומשום פירות.

לביאור זה תשובת רב יוסף שלא תינשא לכתחילה אמורה לפתור את החשש שהבעל ימכור פרות שלא כדין ושיחפה על בת אחותו. אך אם כן כיצד הדין שלא תינשא לכתחילה פותר חשש זה, הלוא הגט כשר בדיעבד ויוכל לחפות בו ולמכור פרות שלא כדין. רש"י מבאר את תשובת רב יוסף:

וכיון דהכי הוא אי בעי לכתוב גט בלא זמן לחפות על בת אחותו או למכור בפירות לא כתבו ליה סופרי הדיינים ולא חתמי עליה סהדי.

לפירוש רש"י תקנת חכמים תמנע את האפשרות שהבעל יחפה או ימכור בפרות, כיוון שהסופר והעדים לא ישתפו פעולה עמו.⁴⁹ אך אם כן, העיקר חסר מהספר והיה צריך להשיב 'אהנו דלא חתמי סהדי', שהרי הסופרים והעדים הם הסיבה שלא יוכל לחפות ולמכור ולא הפסול של הגט. יתרה מזו, גם אם האישה יכולה להינשא לכתחילה בגט כזה עדיין הסופרים לא יכתבו והעדים לא יחתמו.⁵⁰ בהמשך שואל אביי את רב יוסף על גט שנכתב בו זמן אך נגזז. בחלק זה של הסוגיה יש חילוף גרסה חשוב:⁵¹

⁴⁷ ש"י פרידמן, תלמוד ערוך-פרק השוכר את האומנין, כרך הנוסח, ירושלים תשנ"ז, עמ' 19: 'ופשוט שאין מימרת אביי הבאת המשנה בלבד אלא שהוא אומר מה הועילו חכמים בתקנתן'.

⁴⁸ בדפוס ספרדי גורס: 'אמ' ליה אביי לרב יוסף והתנן שלשה גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר אם כן מה הועילו חכמים בתקנתם'. גרסה זו איחיתה בין הסוגיות הסמוכות וניסחה את הקושי של אביי כך שיוסב על נימוקי ר' יוחנן וריש לקיש שנזכרו קודם לכן. וראה ש"י פרידמן, 'איחוי פרשיות סמוכות בסוגיות הבבלי', דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות, מחקרים בתלמוד, הלכה ומדרש, ירושלים תשמ"א, עמ' 251-255 (המאמר נדפס בספרו סוגיות בחקר התלמוד הבבלי, ישראל תש"ע, עמ' 149-156).

⁴⁹ הרא"ש בתוספותיו מבאר שלא חוששים שיכתוב בכתב ידו בלא זמן (גם במקרה זה הוולד כשר), כיוון שרוב אנשים אינם בקיאים לכתוב גט בעצמם.

⁵⁰ אמנם כאשר הגט פסול לכתחילה יקפידו יותר שלא יצא גט פסול תחת ידם, אולם אינם חשודים לעבור על תקנת חכמים.

⁵¹ לתיאור כתבי היד ראה מ"ש פלדבלום, דקדוקי סופרים מסכת גיטין, ניו יורק תשכ"ו, עמ' 9-11; דק"ס (לעיל הערה 4), עמ' 31-37.

<p>אראס 889, וטיקן 140</p>	<p>וטיקן 130, מינכן 95, דפוס ספרדי, דפוס שונצינו</p>
<p>גזייה לזמניה ויהב' ניהליה מאי א"ל כשר אם כן מה הועיל חכמים בתקנתן לרמאי לא חיישינן</p>	<p>גזייה⁵² לזמן דידיה⁵³ ויהביה ניהלה מאי א"ל⁵⁴ לרמאי לא חיישינן</p>

יש שתי גרסאות עיקריות בחלק זה של הסוגיה:
 א. לפי הגרסה הקצרה אביי שואל מה הועילו חכמים כאשר יגזוז את הזמן. אביי אינו שואל על הדין במקרה שגזוז את הזמן, וניתן להניח לגרסה זו שגם במקרה זה הגט פסול.
 ב. לפי הגרסה הארוכה אביי שואל מה הדין כאשר גזוז את הזמן. רב יוסף משיב שהגט כשר, ובעקבות תשובתו שואל אביי: אם כן מה הועילו חכמים בתקנתם?
 בקריאה פשוטה של הסוגיה הגרסה הקצרה קשה. לגרסה זו שאלת אביי אינה מובנת, שהרי אם הגט פסול במקרה זה, מדוע שואל אביי מה הועילו חכמים בתקנתם, הלוא כבר השיב רב יוסף שחכמים הועילו שלא תינשא לכתחילה. יתרה מזו, על שאלה זו משיב רב יוסף שלרמאי לא חיישינן, ולא כפי שהשיב על השאלה הראשונה 'אהנו דלכתחילה לא תינשא'.⁵⁵
 ברם, המבנה של הגרסה הארוכה תואם את מבנה החלק השלישי של הסוגיה.⁵⁶ בחלק זה אביי שואל על כשרות הגט, ובעקבות תשובת רב יוסף שמכשיר את הגט שואל מה הועילו חכמים בתקנתם.⁵⁷ אך לגרסה זו קשה מדוע מכשיר רב יוסף גט כזה שנגזז ממנו הזמן.⁵⁸
 הרשב"א מבאר את הסוגיה לפי הגרסה הקצרה:

וא"ת א"כ אמאי לא משני כדשני ליה מעיקרא אהני דלכתחלה לא תנשא, זו אינה קושיא לפי מה שפירש"י ז"ל דהכי קאמר שלשה גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר

⁵² בכ"י מינכן: 'גזירי'.

⁵³ תיבה 'דידיה' ליתא בכתבי היד.

⁵⁴ נמצא רק בדפוס שונצינו וליתא בשאר העדים.

⁵⁵ וכבר העיר על כך הרשב"א: 'פר"ח ז"ל לרמאי לא חיישי' וכשר הוא וכן כ' הרמב"ם ז"ל דגזייה לזמן כשר ומשיאין אותה בגט זה לכתחלה דומיא דכתוב בו שבוע שנה חדש שבת דכשר לכתחלה, ונראה שהוצרכו ז"ל לומר כן דאי בדיעבד ולומר שלא תצא ומיהו לכתחלה לא תנשא א"כ מאי קמבעיא ליה גזייה לזמן מאי [לימא] דאהני דלכתחלה לא תנשא כדמשני גבי שלשה גיטין פסולין'. הרשב"א מביא את פירושו רבנו חננאל ופסק הרמב"ם, ולפיהם הגט כשר כאשר גזוז ממנו את הזמן. הרשב"א מבין שהסיקו כך מהגרסה הקצרה והוצרכו לכך כדי לבאר מדוע מקשים 'גזייה לזמן' ולא מסתפקים בתשובה הראשונה. לאור גרסת כ"י וטיקן וכ"י אראס נראה שגרסה זו עמדה גם לפני רבנו חננאל והרמב"ם.

⁵⁶ גם בגרסה הקצרה השאלה היא 'מאי' ולא 'מה הועילו חכמים בתקנתן'. גרסה זו נראית שריד מהגרסה הארוכה שקוצרה. וראה דק"ס השלם (לעיל הערה 4), עמ' קע הערה 22, שכמה מהראשונים ליבמות לא, ב גורסים 'מה הועילו חכמים בתקנתן'. יש לציין שבשאלת רבינא לרבא (ראה לעיל הערה 7) יש חילוף גרסה בזה. ראה דק"ס השלם (לעיל הערה 4), עמ' קעא. אך בשאלת רבינא לרבא אשי (ראה לעיל הערה 12) כל העדים גורסים 'מה הועילו חכמים בתקנתן' (הלשון 'מאי' בשאלת רבינא לרבא אינה מדויקת, שהרי השאלה אינה על הדין אלא מדוע לא פסלו. אפשר שהגיהו ל'מאי' כיוון שיש ראשונים שסוברים שכאשר מסר את הגט לאחר יום הכתיבה הגט פסול ראה ר"ש פ"ב סי' ד-ה. ברם, קשה להלום את תשובת רבא לדעת הרא"ש. וראה להלן, הערה 61 שהרמב"ן והעיטור מכשירים גט זה ואכמ"ל).

⁵⁷ כך הוא בכל העדים. בשתי השאלות הבאות בסוגיה נמצא מבנה דומה לזה שבגרסה הקצרה (רבינא לרבא ורבינא לרבא אשי, ראה לעיל הערות 7, 12), ושם רק בכ"י וטיקן 140 מובאת הגרסה הארוכה ('מאי א"ל כשר ומה הועילו חכמי' בתקנתן). ברם, שם ברור שהגט כשר והשאלה היא רק מדוע לא פסלו אותו, ולכן השאלה על הדין מיותרת, ונראה שנוספה בכ"י וטיקן 140 מהשאלות הקודמות.

⁵⁸ וכפי שמקשה הרשב"א: 'ותמיהא לי דמאי איכא בין לא כתב בו זמן ובין כתב בו זמן וגזייה אטו העברת קולמוס בקלף מכשירו, ועוד מאן לימא לן דבאותו קרע זמן היה כתוב בו דילמא קרע היה בו מעיקרא'.

מה הועילו חכמים בתקנתן אהנו דלכתחלה לא תינשא וכיון דהכי הוא אי בעי לכתוב גט בלא זמן ולחפות על בת אחותו או למכור בפירות לא כתבי ליה ספרי הדיינין ולא חתמי עליה עכ"ל, והיינו דקא מבעיא לי' גזייה לזמן בתר ההוא פירוקא כלומר תינח דאי לא כתיב ביה זמן כלל דלא חתמי ביה סהדי אבל היכא דכתביה ואחתמיה ובתר הכי גזייה לזמן מאי איכא למימר ואהדר ליה לרמאות ניכר לכל כזה לא חיישי' וזה נכון.

הרשב"א מיישב את הקושי בגרסה הקצרה על פי פירושו של רש"י לתשובת רב יוסף 'אהנו דלכתחילה לא תנשא'. פירושו של רש"י אינו תואם את הגרסה הארוכה, שלפיה השאלה 'מה הועילו חכמים בתקנתן' במקרה שגזייה לזמן יסודה בתשובה שהגט כשר במקרה זה, ואילו לפי רש"י התקנה מועילה משום שהסופר והעדים לא יחתמו על גט שאין בו זמן, ואם כן התקנה אינה מועילה למקרה שיגזו את הזמן לאחר הכתיבה והחתמה. לפיכך השאלה מה הועילו חכמים בתקנתן (במקרה שגזייה לזמן) אינה משום שהגט כשר, ואף אם הגט פסול השאלה במקומה עומדת.

כפי שכתבתי בביאור החלק הראשון של הסוגיה, פירושו של רש"י נצרך כדי לבאר את תשובת רב יוסף לפי הנימוקים של ר' יוחנן וריש לקיש לתקנת זמן. נמצא שדווקא הגרסה הארוכה היא הגרסה הקשה. לפי גרסה זו אי אפשר לבאר את תשובת רב יוסף כרש"י, ואם כן קשה: מה תועיל התקנה? הלוא אם ירצה לחפות על בת אחותו או למכור את פרותיה ייתן גט ללא זמן!⁵⁹ אמנם לביאור התקנה משום פרות ניתן לבאר שמכיוון שלא יכולה להינשא בגט כזה הפרות נשארים ביד הבעל ויכול למכור אותם, אולם חייב עדיין בחובות הבעל כלפי אשתו ולא יכול להרוויח את שני הדברים, שהרי יצטרך להמשיך ולתת לה את זכויותיה. אך גם לביאור זה העיקר חסר מן הספר, וצריך היה לפרש שהועילו בכך שתתבע גם את זכויותיה. מכל מקום, לנימוק שתיקנו זמן משום בת אחותו עדיין קשה, שהרי ודאי שגט זה יציל את האישה (לא גרע מהוולד, שכשר אם נישאה) אף שלא רשאית להינשא לכתחילה, ואם כן מה הועילו חכמים בתקנתם?⁶⁰

נראה שהגרסה הארוכה היא המקורית. היא קשה הן מסברה והן ביחסה לביאור התשובה הראשונה. בנוסף לכך, גרסה זו היא שעמדה לפני רבנו חננאל והרמב"ם.⁶¹

⁵⁹ ראה אוצר מפרשי התלמוד (לעיל הערה 3), עמ' תנא ובהערה 44 שיש מבארים (מהר"ם שיק וחת"ס) שהראשונים המכשירים את הגט שנגזו ממנו הזמן יבארו את התירוץ 'אהני דלכתחילה לא תינשא' שלא כרש"י. הם מציעים לפרש שאמנם הגט אינו מועיל לעניין חיפוי ויכולה להינצל אולם מועיל כדי שתשב עגונה ולא תינשא לכתחילה. ביאור זה דחוק מאוד, שהרי אם התקנה תוקנה כדי שלא יוכל לחפות, מדוע לא פסלו את הגט לגמרי כדי למנוע אפשרות חיפוי? מסתבר שפירושו של רש"י מוכרח בסוגיה.

⁶⁰ יש להעיר שגם השאלה בגזייה לזמן אינה תואמת את הנימוק משום בת אחותו. ראה יבמות לא, ב, שאם האישה מחקה את הזמן לא יכולה לחפות בגט זה. אמנם רש"י בסוגייתנו מפרש את השאלה גם למאן דאמר בת אחותו, וראה על כך רמב"ן ליבמות לא, ב ושאר ראשונים. מכל מקום, שם אפשר שהשאלה כלל לא קיימת לנימוק זה, והשאלה היא רק למאן דאמר משום פרות. אך בשאלה הראשונה הקושי למאן דאמר בת אחותו בעינו עומד אם לא נפרש כרש"י.

⁶¹ ראה לעיל הערה 55 את פירושו רבנו חננאל המובא ברשב"א. הרמב"ם הלכות גירושין א, כו כותב: 'חתך ממנו הזמן ונתנו לה או שלא כתב שם היום אלא בשבת ראשונה או שנייה מחדש פלוני או בחדש פלוני או בשנה פלונית ולא הזכיר החדש אפילו כתב בשבוע פלוני כשר, וכן אם כתב בו היום גרשתיה כשר, שמשמעו היום הזה שיצא בו הגט'. הרמב"ם משיג על הלכה זו: 'א"א חתך ממנו הזמן ונתנו לה לכתחילה לא תנשא שהרי משלשה גיטין פסולין הוא זה'. נראה שרבנו חננאל והרמב"ם גורסים את הגרסה הארוכה. אמנם אפשר שרבנו חננאל והרמב"ם גורסים כגרסה הקצרה, ומכך שרב יוסף לא מתרץ על שאלה זו 'אהנו דלא תינשא לכתחילה' הסיקו שבמקרה זה הגט כשר, אולם אם כן צריך לבאר את התשובה על השאלה הראשונה שלא כרש"י, שהרי לפירוש רש"י התירוץ אינו תואם את השאלה 'גזייה לזמן'. אפשרות נוספת היא שגרסו את הגרסה הקצרה, ומכיוון שמתשובת הגמרא עולה שבמקרה זה אין חשש, הסיקו שלא תיקנו במקרה זה (כך נראה מהמגיד משנה, ודברים דומים מובאים באבני מילואים קכז, י). אך נראה שאם כן היה לגמרא לפרש, שהרי התקנה פוסלת גט ללא זמן, ולא נראה שחילקו בין אין בו זמן מלכתחילה לנגזו הזמן (אמנם בהמשך הסוגיה, בשאלות של רבינא, לא מציינים שהגט כשר, אולם רק מכיוון שהשאלות עוסקות בפער בין הכתיבה לנתינה שלא מצאנו כלל שהגט פסול במקרים אלו, ולכן אם אין חשש הגט כשר. ואכן, בעל העיטור

מהו פתרונו של סוגיה זו?

נראה שהשיח בין אביי לרב יוסף לא נאמר בזיקה לנימוקי ר' יוחנן וריש לקיש לתקנת זמן כפי שנסדרו בבבלי. כאמור, מסוגיית הירושלמי ניכר שתקנת זמן כלולה בתקנת חתימת העדים, ותקנת חתימת העדים נתקנה כדי שלא יוכל להקדים את הזמן ולחפות.

נראה שבשיח המקורי שאל אביי על המשמעות של תקנה שאינה פוסלת את הגט, דהיינו מדוע יקפידו על קיום התקנה, הלוא אי קיומה אינו פוסל את הגירושין. רב יוסף השיב לו שלכתחילה לא תינשא בגט זה ולכן יקפידו על קיום התקנה. לפי ביאור התקנה בירושלמי, החשש הוא להקדמת הזמן, ואילו בגט ללא זמן אי אפשר לחפות. לכן במקרה שמחתים עדים אין חשש חיפוי, והשאלה של אביי היא רק על עצם קיום תקנת זמן ולא על חשש חיפוי שלא קיים במקרה זה.

בהמשך שואל אביי אם כאשר גזז את הזמן הגט כשר, ועונה לו רב יוסף שדי בכך כדי לקיים את התקנה והגט כשר. במקרה זה אין חשש חיפוי, כיוון שאי אפשר לחפות ללא זמן ולכן הגט כשר. על מקרה זה אין לשאול מה הועילו חכמים, שהרי הועילו בכך שכתב בתחילה את הזמן וקיים את התקנה.

לאחר שהנימוקים של ר' יוחנן וריש לקיש נערכו על עצם תקנת זמן, היה צורך להתאים את המשא ומתן בין אביי לרב יוסף לנימוקים אלה. החלק הראשון נשאר בעינו, אך היה צריך לפרשו באופן אחר, וכך דינו של גט כזה יענה על החשש הקיים בגט ללא זמן. משום כך צריך לפרש תשובה זאת כרש"י, שהעדים יסרבו לחתום על גט שאסור להינשא בו לכתחילה. בחלק השני היה צריך לשאול שוב מה הועילו חכמים בתקנתם, מכיוון שאף שקיים את תקנת חכמים לכתוב זמן, החשש שבגיננו תוקנה התקנה עדיין קיים. משום כך הוסיפו את השאלה 'מה הועילו חכמים' שלא הייתה בשיח המקורי. תוספת זו יצרה צרימה בסוגיה, מכיוון ששאלה זו צריכה להישאל ללא קשר לשאלת כשרות הגט שנגזז, ולכן יש ספרים שבהם הגיהו ומחקו את השאלה העוסקת בכשרות הגט והשאירו רק את השאלה 'מאי' במשמעות של 'מה הועילו חכמים בתקנתם'.

כמו כן התשובה 'לא חיישינן לרמאי' הולמת את החשש משום פרות, ואין חשש שהבעל ינקוט רמאות ניכרת. אך תשובה זו אינה הולמת את החשש של חיפוי, שהרי מדוע האישה לא תגזוז את הזמן כדי להציל את עצמה?⁶²

שחזור זה של התהוותה של הסוגיה מקבל חיזוק מהחלק השלישי במשא ומתן של אביי ורב יוסף. בחלק זה רב יוסף מכשיר גט שנכתב בו זמן כללי. תשובתו של רב יוסף אפשרית אם תקנת זמן היא רק משום חובת דרישה וחקירה אגב תקנת חתימת העדים שהיא התקנה העיקרית. ואפשר שהקלו כאן בדרישה וחקירה כלליים ביותר, אך אם תקנת זמן תוקנה בגלל החשש של בת אחותו או פרות, מדוע רב יוסף מכשיר גט כזה? אכן, הגמרא הוסיפה שאלה זו 'מה הועילו חכמים בתקנתם', אך תשובתה אינה מספקת. גם בחלק זה נראה שהיה צורך להתאים את דברי רב יוסף לסוגיה, ולכן הוסיפו את השאלה 'מה הועילו חכמים'. אך קשה להלום את תשובתה של הגמרא לשאלה זו.⁶³

[מאמר ראשון זמן, ז ע"ג] והרמב"ן בחידושו ל"ב"מ יט, א מכשירים במקרה שהנתינה אינה ביום הכתיבה, כי לא גזרו במקרה שאינו שכיח).

⁶² אמנם הבעל לא יגזוז את הזמן כיוון שזאת רמאות ניכרת, אולם האישה יכולה לעשות זאת (ביבמות לא, ב מציע הבבלי שיניחו את שטר הקידושין אצלו, אך עצה זו אינה מתאימה בגט וודאי שהגט צריך להיות אצל האישה). ואפשר שהבעל ימנע ממנה כדי שלא יחשבו שהוא עשה זאת, ועדיין צריך עיון.

⁶³ המהר"ם שיף מקשה: אם כן, מה הועילו חכמים בתקנתן, הרי אם תזנה יכתוב לה גט ויכתוב בו שבוע פלוני? ומתוך שמסתמא לא נודע מיד, ואף אם נודע יארך הרבה זמן עד שיראה עדים ממששין ובאין. תירוץ זה קשה, שהרי יכול לכתוב אף שנה ושבת (מחזור השמיטה!). כמו כן עדיין יכול למכור את הפרות ולא תוכל לגבות אלא לאחר תום הזמן שכתוב בגט. וראה אוצר מפרשי התלמוד (לעיל הערה 3), עמ' תתנג. ובהערה 50 הביאו את החת"ם סופר שמבאר שאף שלצורך חיפוי צריך לכתוב שעות, מכל מקום לא רצו לתקן בגיטין תקנה חדשה שאינה בשאר שטרות.

לסיכום – נראה שהנימוקים של בת אהותו ופרות לא נאמרו בזיקה לעיקר תקנת זמן, ולא נחלקו בכך ר' יוחנן וריש לקיש. ניכר שאב"י ורב יוסף אינם מכירים את הנימוקים הנ"ל, ואם כן אין כאן מסורת בבבלי קדומה.

ז

מדברינו עד כה עולות שתי מסקנות עיקריות:
א. בירושלמי ובשיח האמוראי בבבלי תקנת חתימת העדים היא העיקרית, ואילו תקנת זמן היא תוצאה של תקנה זו. המסורת המאוחרת הבבבלי היא שתקנת זמן היא העיקרית כיוון שיכול לחפות באמצעות גט ללא זמן.
ב. בירושלמי אין מחלוקת בנימוק של הפסול של גט מוקדם, ולכולי עלמא הוא משום פרות. בבבלי חולקים בכך ריש לקיש ור' יוחנן אם משום פרות או שמא יחפה על בת אהותו.
לנימוק לתקנת זמן עוד שתי היקריות בבבלי. אציע את שתי הסוגיות הללו ואבחן אם ניתן ללמוד מהן שהצעת מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בבבלי וביאור הבבלי לחשש שמא יחפה נמצאים כבר ברובד האמוראי.
בבבלי יבמות לא, ב, נאמר:

ומפני מה לא תקנו זמן בקידושין? הניחא למ"ד משום פירי, ארוסה לית לה פירי, אלא למ"ד משום בת אהותו, ליתקין זמן!
משום דאיכא דמקדש בכספא ואיכא דמקדש בשטרא, לא תקון רבנן זמן.
א"ל רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי⁶⁴: והא עבדא, דאיכא דקני בכספא ואיכא בשטרא, ותקון רבנן זמן! התם רובא בשטרא, הכא רובא בכספא.
אב"א: משום דלא אפשר, היכי ליעביד? לינחה גבי דידה. מחקה ליה, לינחה גבי דידה - זמנין דבת אהותו היא ומחפה עלה, לינחה גבי עדים - אי דזכירי ליתו ליסהוד, ואי לא - זמנין דחזו מכתבא ואתו מסהדי, ורחמנא אמר: מפיהם ולא מפי כתבם. אי הכי, בגירושין נמי נימא הכי! התם להצלה דידה קאתי, הכא לחובה דידה קאתי.

בסוגיה זו הבבלי דן מדוע לא תיקנו זמן בקידושין. הסוגיה פותחת בהבאת הנימוקים לתקנת זמן בגיטין ושייכותם לקידושין. הגמרא אומרת שהנימוק משום פרות לא שייך בשטר קידושין מכיוון שבארוסה אין לבעל פרות. ברם, לנימוק שמא יחפה על בת אהותו היה צריך לתקן זמן גם בקידושין. הגמרא משיבה שתי תשובות על שאלה זו, ועל התשובה הראשונה מקשה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי.

מסוגיה זו ניתן להסיק שאמוראים אלה מכירים את הנימוק שמא יחפה על בת אהותו, אך אין מכאן הוכחה שהם מכירים את הנימוק משום פרות בזיקה לתקנת זמן. אמנם הנימוק משום פרות מופיע בסוגיה, אולם הסתמא היא שדוחה את שייכותו לסוגיה, והאמוראים דנים בנימוק של בת אהותו. כאמור, הנימוק שמא יחפה על בת אהותו מובא כבר בירושלמי אך כביאור לתקנת חתימת העדים. האם סוגיית הבבלי ביבמות מתאימה גם לנימוק של שמא יחפה כמסורת שבירושלמי? נראה שהקושי שמעלה הגמרא מדוע לא תיקנו זמן בקידושין קיים גם בנימוק שמופיע בירושלמי. לפי הירושלמי אי אפשר לחפות בגט ללא זמן, ולכן כל החשש הוא שמא יקדים את הזמן כדי לחפות. לכאורה, חשש זה לא קיים בקידושין, שהרי אם הקידושין נעשו קודם הזנות אין אפשרות לאחר את הזמן. אך נראה שבקידושין יודה הירושלמי שאפשר לחפות גם בשטר ללא זמן, שהרי היא בחזקת פנויה. נמצא שבקידושין גם לירושלמי ראוי היה לתקן את עצם תקנת זמן שמא יחפה. התשובה השנייה בסוגיית הבבלי מאשרת את ההבחנה בין החשש שמא יחפה בגיטין לחשש שמא יחפה בקידושין. הגמרא מתרצת שבקידושין תקנת הזמן לא תועיל, שהרי האישה יכולה למחוק את הזמן ולחפות בשטר קידושין ללא זמן. אך בגיטין לא יכולה לחפות על ידי מחיקת הזמן, שהרי היא

⁶⁴ כך ברוב העדים. בכ"י וטיקן 130 'לרבא' וראה דק"ס השלם יבמות, ירושלים תשמ"ג, עמ' סד ובהערה 22.

בחזקת אשת איש ולא תינצל על ידי גט ללא זמן. נמצא שסוגיית יבמות משקפת את עמדת הירושלמי והשיח האמוראי הבבלי, ולפיהם אי אפשר לחפות בגט ללא זמן.⁶⁵ היקרות נוספת היא בבבלי גיטין כו, ב. המשנה פוסקת שהסופר צריך להניח מקום הזמן, ובזה דנה הגמרא:

קפסיק ותני לא שנא מן הנישואין ולא שנא מן האירוסין; בשלמא מן הנישואין, בין למ"ד משום בת אחותו – איכא, בין למ"ד משום פירי – איכא; אלא מן האירוסין, בשלמא למ"ד משום בת אחותו – איכא, אלא למ"ד משום פירי, ארוסה מי אית לה פירי? אמר רב עמרם: הא מילתא שמעית מיניה דעולא, דאמר: משום תקנת ולד.

יש להשאיר את מקום הזמן בגיטין כדי שלא יהיה גט מוקדם. הגמרא מקשה שגט מוקדם צריך להיות פסול רק בנתגרשה מן הנישואין ולא בנתגרשה מן האירוסין.⁶⁶ הגמרא מבחינה בין הנימוקים של פסול גט מוקדם. למנמקים את פסול גט מוקדם שמא יחפה על בת אחותו נימוק זה תקף גם בנתגרשה מן האירוסין. אך לנימוק שפסול גט מוקדם משום פירות נימוק זה תקף רק בנתגרשה מן הנישואין. לכן רב עמרם מבאר את פסול גט מוקדם בנתגרשה מן האירוסין משום תקנת ולד. מסוגיה זו עולה שעולא מוסיף נימוק נוסף לפסול גט מוקדם כדי לבאר את פסול גט מוקדם שנתגרשה מן האירוסין. נמצא שעולא סובר שגט מוקדם פסול משום פירות, שהרי אילו סבר משום בת אחותו לא היה נזקק לנימוק נוסף. מכל מקום, אין בדברי עולא ביטוי לתפיסה הבבלית שמוסיפה את הנימוק של בת אחותו לגט מוקדם.⁶⁷

⁶⁵ הבבלי (בסוגיית גיטין המאוחרת) שהעמיד את הנימוק של שמא יחפה על עיקר תקנת זמן סובר שגם בגט ללא זמן ניתן לחפות. משום כך בסוגיית גיטין יז, ב נשאלה השאלה מה הועילו בתקנת זמן בגיטין, הרי יכול לגזוז את הזמן. כפי שביארתי בסעיף הקודם, שאלה זו אינה מהשיח האמוראי הראשוני אלא נוספה עליו בשלב מאוחר. מכל מקום, סוגיית גיטין מוחלפת מסוגיית יבמות, שסוברת שגט ללא זמן אינו מועיל לחיפוי. סוגיית יבמות משקפת את העמדה שלא ניתן לחפות בגט ללא זמן. עמדה זו מובאת בירושלמי ובשיח האמוראי הבבלי. אבל סוגיית גיטין משקפת את העמדה שניתן לחפות בגט ללא זמן. עמדה זו מובאת בנימוקים שמציע הבבלי לתקנת הזמן. גם התירוץ בסוגיית גיטין יז, ב אינו הולם את סוגיית יבמות, שהרי אם לרמאי לא חיישינן, מדוע לא תיקנו זמן בקידושין? ראה מהרש"א גיטין יז, ב על תוספות ד"ה 'גזייה'. הראשונים הקשו את הסתירה בין הסוגיות. ראה תוספות גיטין יז, ב ד"ה 'גזייה'; רמב"ן יבמות לא, ב ד"ה 'התם' ועוד.

⁶⁶ קושי זה קיים גם על משנת גט מוקדם (גיטין ב, ב). ראה תוספות גיטין כו, ב ד"ה 'קא פסיק'.
⁶⁷ העיטור (מאמר א זמן דף ו ע"ד) לומד מסוגיה זו שהלכה כריש לקיש: 'שבעל מתיבות פסק כריש לקיש דא' משעת כתיבה. וזמן משום פירות... ומדגרסינן בבבא מציעא בפרק שנים אוחזין. בזמן שהבעל מודה יחזיר לאשה. וליחוש שמא כתב ליתן בניסן ולא נתן עד תשרי. ואזיל בעל וזבין פירי מניסן עד תשרי ולא קא פריך ליחוש משום בת אחותו. ש"מ זנות לא שכיחא. ואף ע"ג דאיכא למימר התם ליכא למיחש משום בת אחותו. דאפ"ל לא יחזיר לא קטלינן לה. דספק נפשות להקל. אכתי איכא למוכח מההיא דפרק כל הגט ומקום הזמן קא פסיק ותני לא שנא מן האירוסין ולא שנא מן הנישואין. ואסיקנא דעולא סבירא ליה משום תקנת וולד. ולא משום בת אחותו. ולפירוש רבנותא רמי בר חמא נמי הכי סבירא ליה כריש לקיש ואישתכח דעולא ורמי בר חמא וריש לקיש קיימי בחדא שיטתא. הילכך רבי יוחנן יחידאה הוא לגביהן. ולית הילכתא כוותיה. ועוד דר' שמעון דמתני' הכי סבירא ליה דמשום פירות הוא'.

ח

מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בביאור דעת ר' שמעון מובאת גם בבבלי,⁶⁸ אך שם ייחוס הדעות הפוך מזה שבירושלמי: ריש לקיש סובר שר' שמעון מכשיר רק לאלתר, ואילו ר' יוחנן סובר שר' שמעון מכשיר אפילו בזמן מרובה.

בבבלי גיטין יח, א מובאת דעה נוספת בזמן הוצאת הפרות מהבעל: 'ר"ש מכשיר. אמר רבא: מאי טעמא דר"ש? קסבר: כיון שנתן עיניו לגרשה, שוב אין לו פירות'.

רבא מבאר את דעת ר' שמעון שמכשיר גט מוקדם משום שיש לבעל פרות עד שעת כתיבה.⁶⁹ לדעתו כיוון שנתן עיניו לגרשה הפסיד את פרותיה. משום כך גט מוקדם כשר, שהרי הזמן הכתוב בגט הוא הזמן שבו הבעל איבד את הפרות אף שהחתימה הייתה לאחר מכן. נימוק זה של רבא מבאר את ההלכה של פרות ללא קשר לתהליך הגירושין המשפטי אלא תוצאה סובייקטיבית של רצון הבעל. הבבלי התאים את מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש לביאור של רבא לדברי ר' שמעון והעמיד את מחלוקתם בחשש שמא פייס:

ר"ש מכשיר. אמר רבא מאי טעמא דר"ש קסבר כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לו פירות אמר ריש לקיש לא הכשיר ר"ש אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה ימים לא חיישינן שמא פייס ורבי יוחנן אמר אפי' מכאן ועד עשרה ימים אם איתא דפייס קלא אית ליה למילתא.

הבבלי נשען על ביאורו של רבא שר' שמעון סובר שאין לבעל פרות משעת כתיבה. על סמך ביאור זה מבאר הבבלי את מחלוקת האמוראים המוקדמים.⁷⁰ לפי ביאורו של רבא אין בעיה בגט מוקדם, שהרי הזמן הכתוב בגט הוא הזמן שבו הפרות עברו לאישה, ולכן אין לפסלו אף שחתמו ביום אחר. לכן מבאר הבבלי את דעת ריש לקיש שהגט פסול אם חתמו לאחר עשרה ימים כיוון שחוששים שמא פייס, ואילו ר' יוחנן אינו חושש לזה. ביאור זה אינו מדברי ריש לקיש ור' יוחנן אלא ביאור הבבלי למחלוקתם כדי להתאימם לביאורו של רבא.⁷¹

⁶⁸ את הצעת המחלוקת בירושלמי ראה לעיל סעיף ב'.

⁶⁹ על פי דברי רבא מבאר הבבלי יז, ב את מחלוקת תנא קמא ור' שמעון לפי ר' יוחנן וריש לקיש. לר' יוחנן חולקים על עצם טעם התקנה: לתנא קמא משום זנות, ולר' שמעון משום פרות. לריש לקיש חולקים עד מתי הפרות של הבעל: לתנא קמא עד שעת החתימה, ולר' שמעון עד שעת הכתיבה.

⁷⁰ על סוגיות לא כרונולוגיות ראה א' ווייס, מחקרים בתלמוד, ירושלים תשל"ה, עמ' 160-212.

⁷¹ הנימוק 'שמא פייס' אינו מבואר. רש"י מפרש שהפסול הוא משום גט ישן. אך כבר העירו הראשונים (ראה לדוגמה תוספות, ד"ה 'שמא') שביאור זה נסתר מסוגיית גיטין עו, ב, שבה משמע שאלו שני חששות שונים. רבנו תם מבאר שחוששים שמא ביטל את הגט, אך גם ביאור זה קשה, שהרי אם ציווה את העדים לחתום סובר רב נחמן (גיטין לב, ב) שחוזר ומגרש בו, וקשה מהמשך סוגייתנו. ראה הלבני (לעיל הערה 20), עמ' תקז, המסיק שם שהגמרא היא שאמרה 'חיישינן שמא פייס' ולא ריש לקיש, ומוכיח כך גם מהירושלמי. ראה לעיל הערה 20. הלבני טוען שייטכן שהגמרא הוסיפה מילים אלה בגלל ביאורה למחלוקת במשנה (בסוגיית הפתיחה) לדעת ריש לקיש 'פירי דמשעת כתיבה ועד שעת חתימה איכא בינייהו'. אך נראה שהדברים הפוכים, והביאור שם מסתמך על סוגייתנו שהתאימה את דעת ריש לקיש לביאור רבא. וראה ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, ברעסלויא תר"ל, מב ע"ב: 'הבבלי אמר שם גבי הא דריש לקיש חיישינן שמא פייס וביירושלמי לא נזכר טעם כל ואפשר שהוא הוספת הבבלי', וראה פרידמן (לעיל הערה 29), עמ' 300 הערה 57.

ט

מה פשר חילופי המסורות בין הירושלמי והבבלי? ישנן שלש אפשרויות עיקריות. א). מסורות קדומות שמצאו את דרכן לבבלי ולירושלמי;⁷² ב) טעות שנפלה בהעברת המסורת לבבלי;⁷³ ג) עיבוד בבלי של המסורת הקדומה.⁷⁴

בחילוף שלפנינו ניכר שלא במסורות קדומות עסקינו, שהרי אביי ורב יוסף אינם מכירים את הנימוקים שבבבלי לתקנת זמן כפי שהוכחתי לעיל, סעיף ו'. אפשר שהמסורת השתבשה, והנימוק של שמא יחפה על בת אחותו, שבמקורו מבאר את תקנת חתימת העדים, הועבר על עיקר תקנת זמן. יש לציין שגם בירושלמי ניסוח דברי רב הונא יש בו כדי להטעות. רב הונא פותח את דבריו בשאלה על תקנת זמן אך מבאר את תקנת חתימת העדים שבכללה תקנת הזמן.

אפשרות נוספת היא שהמסורת עובדה על ידי הבבלי, המניח שלר' מאיר העדים חותמים על הגט מדאורייתא, ולכן אי אפשר לנמק את תקנת חתימת העדים בשמא יחפה על בת אחותו.⁷⁵ משום כך העבירו את הנימוק שמא יחפה לעיקר תקנת הזמן.⁷⁶

הסברים אלה יפה כוחם כדי לבאר את העברת הנימוק משום שמא יחפה על בת אחותו לעיקר תקנת זמן, אך אין בהם לפרנס את הצעת המחלוקת בבבלי בנימוק התקנה, דהיינו מדוע העבירו את הנימוק משום פרות שבמקורו מוסב על פסול גט מוקדם לעיקר תקנת זמן.

מסתבר שמחלוקת זאת היא פרי יצירה של הבבלי. מגמת הסוגיה היא להפוך את דעות ר' יוחנן וריש לקיש במחלוקת בדבר זמן הוצאת הפרות מהבעל. כדי להפוך את דעותיהם הסיקו ממחלוקתם בתקנת זמן בגיטין שדעותיהם שונות מאלה שבמסורת המוכרת. משום כך העביר הבבלי את החשש משום שמא יחפה על בת אחותו ומשום פרות לעיקר תקנת זמן בגיטין,⁷⁷ וכך יכול היה להסיק שלר' יוחנן יש לבעל פרות עד שעת נתינה, ולריש לקיש – עד שעת חתימה. בעקבות מסקנה זו הפכו את המסורת שלפנינו, ולר' יוחנן יש לבעל פרות עד שעת נתינה. העברה זו של הבבלי יוצרת קשיים

⁷² י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים ותל אביב תשכ"ג, עמ' 292: 'ואף מה שידעו מתלמודא דבני מערבא אינו התלמוד שלנו, אלא בהרבה והרבה מקומות תלמוד במהדורא אחרת, מהדורא של ישיבה אחרת שבמקום אחר בא"י'.

⁷³ ראה לדוגמה פרנקל (לעיל הערה 71), מג ע"ב-מד ע"א; ח' אלבק, מבוא לתלמודים, ת"א תשכ"ט, עמ' 523 ואילך. ⁷⁴ על השכלול והפיתוח הבבלי של המימרות הארץ-ישראליות ראה פרידמן (לעיל הערה 47), עמ' 12-13 ובהערה 40; ד' רוזנטל, 'מסורות ארץ-ישראליות ודרכן לבבלי', קתדרה, 92 (תשנ"ט), עמ' 7-48.

⁷⁵ ראה לעיל סעיף ג', שסוגיית הירושלמי אינה מתאימה לשיטת ר' אלעזר אלא לשיטת ר' מאיר, וגם לפיו חתימת העדים על הגט היא מתקנה.

⁷⁶ לפי זה נצטרך לבאר כנימוקי יוסף, שחכמים ביטלו את כתיבת הזמן והחזירו אותה עקב התקנה, או כחת"ס שמבאר את תקנת הזמן לשיטת ר' אלעזר. וראה לעיל סעיף ד' הקשיים בהצעות אלו.

⁷⁷ נראה שלא הסתפקו בהעברת הנימוק של בת אחותו לגט מוקדם, מכיוון שנימוק זה חלש מאוד במקרה של גט מוקדם. ראה לעיל הערה 23. כמו כן אם מחלוקתם היא רק בגט מוקדם, הרי לפי תוספות (לעיל סעיף א') לא היה אפשר לבאר מדוע ר' יוחנן לא אמר משום פרות, שהרי אף אם סובר שפרות משעת נתינה, יש לפסול גט מוקדם כדי שלא תהיה ראייה שקרית ביד האישה.

במהלך הסוגיה והצריכה התאמות, אך ריווח גדול בצדה: קביעת ההלכה⁷⁸ שיש לבעל פרות עד שעת נתינה.⁷⁹

לאור האמור מתברר שלא רק המסקנה העולה ממחלוקת זו אינה מוכרחת (ראה לעיל סעיף א'), אלא עצם המחלוקת היא פרי יצירה של הבבלי כדי להפוך את דעותיהם של ר' יוחנן וריש לקיש. ומדוע מגמת הבבלי לפסוק שיש פרות לבעל עד שעת נתינה?

נראה שר' יוחנן, שסובר שיש פרות לבעל עד שעת חתימה כיוון שעיקר הגירושין נעשים בכתיבת הגט. כלומר, עיקר מעשה הגירושין בכתיבת הגט וחתימתו ולכן הפירות חוזרים לאישה, אולם האישה אינה פנויה עד נתינת הגט, אך הנתינה היא רק תנאי לכך שהגט יחול.⁸⁰ הבבלי אינו מקבל

⁷⁸ אכן הרי"ף פוסק כמסקנת הסוגיה, שלדעת ר' יוחנן יש לבעל פרות עד שעת נתינה. ברם, עמדה זו של הבבלי נסתרת מהירושלמי, ולכן מביא בעל העיטור (מאמר זמן ו ע"ד) שיש שהפכו את המחלוקת הראשונה ופסקו שיש לבעל פרות עד שעת כתיבה: 'ור"ש פירש דכולהי קשווייתא אליבא דתרווייהו הוי. ומסתברא. מדגרסינן בירושלמי. ר' יוחנן אמר משום אכילת פירות. שמע מינה דקמייתא מפכינן. ור' יוחנן וריש לקיש קיימא לן כרבי יוחנן! הרמב"ן דן במונח 'איפוך' בסוגייתנו: 'נ"ל דמדלא מסיימינן איפוך בתרייתא או קמייתא מאי חזית דאפכת הך אפיך אידך, ואשכחן נמי בכמה דוכתי בתלמודא דאיתמר הניחא למ"ד משום פירות א"נ למ"ד משעת נתינה ולא אמרי' הניחא לר"י או לר"ל, ש"מ דבגמ' נמי מספקא הי מנייהו מפכינן, וכיון שכן אין כאן הכרע גמור לפסוק הלכה בפירות אי משעת נתינה אי משעת חתימה, והגאונים נחלקו בדבר'. אך הר"ן כותב: 'ואפ"ה משמעו לכאורה דבתרייתא מפכינן [דמסתמא] מאן דמתרץ מתכוין להעמיד דבריו'. דעה נוספת מביא העיטור, שאכן ה'איפוך' מוסב על מחלוקת השנייה, אך פוסקים כריש לקיש כיוון שאמוראים נוספים סוברים משום פרות. ראה לעיל הערה 67. וראה א' וייס, מחקרים בתלמוד, ירושלים תשל"ה, עמ' 106 הערה 76.

⁷⁹ מ' כהנא, 'שלוש מחלוקות מוחלפות בבתי מדרשותיהם של רב ושמואל', מחקרי תלמוד, ב (תשנ"ג), עמ' 333-302, דן במחלוקות מוחלפות ומסיק שלעיתים חילופים אלה לא נובעים משיבושי מסירה אלא כדי לפסוק כדעה מסוימת ועם זאת לשמור על הכלל ההלכתי שהלכה כבעל הדעה השנייה. בסוגייתנו ברי שאין שיבוש מסירה, ומחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש על זמן יציאת הפרות מהבעל נמסרה כהלכה. כפי הנראה, מסורת זו הייתה ידועה ולא היה אפשר להחליפה, ולכן היה עליהם להוכיח שיש להחליפה. משום כך יצרו את מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש על תקנת הזמן, וממנה הוכיחו שיש להחליף את המסורת הידועה.

⁸⁰ עמדה זו משתקפת אצל בית שמאי במשנת גיטין ח, ה: 'כתב לגרש את אשתו ונמלך בית שמאי אומרים פסלה מן הכהונה ובית הלל אומרים אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה'. ראה חידושי הרי"צ"ד, פפד"מ תרנ"ז, עמ' 179: 'דאיכא פלוגתא ישנה בין ב"ש וב"ה בהא דאמרה התורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו דב"ש סבר דהגירושין מתחילין כבר אם קיים הבעל התנאי הראשון והיינו דכתב לה ספר כריתות ונגמרין בקיום התנאי השני שנתן הגט בידה'. מלשונם של בית הלל אפשר ללמוד שמודים שעיקר הגירושין בכתיבה, והנתינה היא כעין תנאי, ומחלוקתם היא רק אם די בעיקר התהליך לפסול לכהונה או שמא צריך שיתמלאו כל התנאים. וראה פלדבלום (לעיל הערה 26), עמ' 187, שמבאר שמחלוקת בית שמאי ובית הלל יסודה במחלוקת הידועה ביניהם בסיבת הגירושין: לבית שמאי סיבת הגירושין היא זנות ופריצות ולכן פוסלים לכהונה משום פריצות, ולבית הלל אפשר שלא פוסלים משום פריצות או שסיבת הגירושין היא מטעם אחר. דבריו אינם הולמים את פשט המשנה שאינה מזכירה כלל את סיבת הגירושין, וקשה להניח שבכך תלויה המחלוקת. יש לציין שבתוספתא גיטין ו, ח מובאת מסורת אחרת של מחלוקת זו: 'הנותן גט לאשתו ולא סיהדו בית שמאי אומ' פסלה מן הכהונה'. לפי מסורת זו הגט ניתן והחיסרון הוא בעדי הגט ולא כמסורת המשנה שהגט כלל לא ניתן. וראה ליברמן (לעיל הערה 16), עמ' 897: 'ובתוספתא כאן מדברים שלא היו עדים על הגט כלל ומסר לה בלי עדים פסלה מן הכהונה ולבית הלל אם יסברו שעדי חתימה כרתי אפילו אם מסר לה בעדים לא פסלה מן הכהונה'. בהלכות גדולות, מהדורת ע' הילדסהיימר, ירושלים תש"מ, עמ' 172 (= ב"מ לוין, אוצה"ג, ירושלים תשד"מ, עמ' 187) כותב: 'גיטא דמסר מודעא עליה לא פסיל בכהונה דתנן כתב לגרש את אשתו ונמלך בש"א פסלה מן הכהונה ובית הלל אומרים אע"פ שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה והילכתא כבית הלל'. ליברמן, עמ' 897 הערה 31 כותב: 'מדברי בה"ג... משמע שפירשו את משנתנו שכבר נתן לה את גיטה אלא שנמלך מתחילה ומסר עליו מודעא ובכגון דא פסולה לכהונה לב"ש אבל לב"ה חוזרת לו אפילו אם כבר נתן לה את גיטה'. אך לא נראה שכוונת בעל הלכות גדולות לפרש כך את המשנה אלא להוכיח מדברי בית הלל שאפילו במקרה שהגט ניתן לה אינה פסולה לכהונה. ואכן בעל הלכות גדולות כותב בפסקה הקודמת: 'אבל כהן דכתב גט לאיתתיה כמה דלא מטא גיטא לידה מצי מבטיל ליה ושרי ליה למיהדר עלויה ולא מיפסיל ולית בה משום ריח הגט שפוסל בכהונה'. מסתבר שדברים אלו מבוססים על משנתנו, והראיה מהמשנה מוסבת אף על פסקה זו, ואם כן אפילו בלא נתן את הגט בית שמאי פוסלים מן הכהונה. ניתוח של מחלוקת בית שמאי ובית הלל ראה ר' שושטרי, 'תהליך הגירושין לאור מחלוקת בית שמאי ובית הלל בפרק הזורק', אסיף, ב (תשעה), עמ' 391-378.

תפיסה זו⁸¹ וסובר שעיקר הגירושין נעשים בנתינה ולכן מגמתו לפסוק שיש פרות לבעל עד שעת נתינה.⁸²

סיכום

תקנת זמן בגיטין אינה מובאת במפורש במשנה, וניתן ללמוד עליה ממשנת ג' גיטין פסולים. המשנה פוסלת גט ללא זמן, אך אם נישאת בגט זה, הוולד אינו ממזר. במשנה אחרת נמצא פסול של גט מוקדם שהכתיבה והחתימה בו אינם באותו יום.

מסורת הירושלמי המנמקת את תקנת הזמן סתומה וזקוקה לביאור. מתוכן מסורת זו וממיקומה הסקתי שלפי הירושלמי חתימת העדים היא עיקר התקנה, ואילו החובה לכתוב זמן נגזרת מתקנה זו. תקנת חתימת העדים תוקנה כדי למנוע אפשרות להקדמת הזמן ולחיפוי על בת אחותו שזינתה. את הפסול של גט מוקדם מבאר הירושלמי משום פרות.

המסורת בבבלי מציעה מחלוקת מדוע תיקנו זמן בגיטין ומבארת שתקנת הזמן היא עיקר התקנה, וללא כתיבת הזמן יש חשש שיחפה על בת אחותו או ימכור פרות שלא כדין. בנימוקים אלה מבאר הבבלי גם את הפסול של גט מוקדם.

בדיקת סוגיית הבבלי הסמוכה מלמדת שבשיח האמוראי הבבלי לא הכירו את הנימוקים לתקנת זמן שבמסורת הבבלי. גם ניתוח סוגיית יבמות מלמד שהנימוק שמא יחפה על בת אחותו אינו תקף בגט ללא זמן. נמצא שמסורת זו שמנמקת את עיקר תקנת זמן משום שמא יחפה היא מאוחרת.

מכל הנתונים הללו שיערתי שמחלוקת זו עובדה ונערכה בבבלי כדי להפוך את דעות ר' יוחנן וריש לקיש במחלוקת על זמן הוצאת הפרות מהבעל. היפוך זה נדרש כדי שר' יוחנן, שהלכה כמותו, יסבור שיש לבעל פרות עד שעת נתינה. עמדת הבבלי היא שעיקרו של תהליך הגירושין הוא בנתינה. לתפיסה הבבלי שרואה בנתינה את עיקר תהליך הגירושין משמעויות רבות: תפיסה זו היא תחילתו של שיתוף האישה בתהליך הגירושין ויש לה השלכות רבות על סוגיות בפרק הזורק, שעוסקות בנתינת הגט.⁸³

⁸¹ יש לציין שבתשובות הגאונים, שערי צדק חלק ג שער ב סימן ט, נדרש הגאון להדגיש שלא די בכתיבה כדי לגרש: 'וכל זמן שהאשה לא קבלה גטה הרי היא א"א כמו שכתוב בתורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה. ואלו אמרה תורה וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו היתה גרושה ממנו משעת כתיבת הגט אבל כשהוסיפה ונתן בידה הודיעתנו שהיא אשתו כל זמן שלא הגיע הגט לידה... ואלו היה הבעל כהן וכתב גט לאשתו ולא הגיע הגט לידה או הגיע הגט לידה על תנאי ולא נתקיים התנאי הרי היא אשתו ואין אנו אומרים שהחזירה מאחר שגירשה לפי שאין בזה ריח הגט, כמו ששינוי כתב לגרש את אשתו ונמלך בית שמאי אומ' פסלה מן הכהונה, ובית הלל אומרים אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה, הרי נודע כי האשה שלא קבלה גט הרי היא אשת איש לכל דבר'.

⁸² אמנם רבא מבאר את דעת ר' שמעון שיש לבעל פרות עד שעת כתיבה, מכיוון שמשעה שנתן עיניו לגרשה אין לו פרות. נימוק זה של רבא מבאר את ההלכה של פרות ללא קשר לתהליך הגירושין המשפטי אלא כתוצאה סובייקטיבית של רצון הבעל, וכך ניתק את הקשר ביניהם. עיקרון זה של רבא המפקיע את הפרות ללא קשר לתהליך המשפטי של הגירושין לא היה די בו כדי לבאר את דעת ר' יוחנן המקורית שאין לבעל פרות משעת חתימה, מכיוון שדעה זו קשה לפרשה במנותק מתהליך הגירושין המשפטי, שהרי אם כאשר נתן עיניו לגרשה מפסיד את הפרות מדוע אינו מפסיד משעת הכתיבה? אכן, הרי"ד מבאר את הדעה שאין לבעל פרות משעת חתימה שלא על פי העיקרון של רבא: 'דקסבר אע"פ שאיחר ליתנו לה עדיו בחתומיו זכין לה בפירות כשנתנו לה זכה למפרע משעת חתימה כדאמרינן בשטרי הלוואות ומקח וממכר עדיו בחתומיו זכין לו הכי נמי אמרינן גבי גט אישה לגבי פירות'. הסבר זה של הרי"ד קשה, שהרי גט חובה לה וכיצד מפריד בין חלות הגט להפקעת הפרות? נראה יותר שעמדה זו סוברת שעיקרו של תהליך הגירושין הוא הכתיבה, ורק ההיתר הסופי של האישה לשוק מצריך נתינה. הבבלי יכול היה לומר שר' יוחנן פוסק כר' שמעון, שמשעת כתיבה וכנימוקו של רבא אך דחוק להעמיד את ר' יוחנן בשיטת ר' שמעון. וראה הלבני (לעיל הערה 20), עמ' תקט.

⁸³ די אם נזכיר לעת עתה את הצורך בחצר המשתמרת לדעתה (בבלי עז, ב) ואת דברי רבא (בבלי גיטין עח, א) 'טלי גיטיך מעל גבי קרקע לא אמר כלום'.